

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra zahradní a krajinné architektury

**Změny vzorců chování venkovského obyvatelstva na
příkladu CHKO Železné hory**

Diplomová práce

Aleš Chaloupka

Rozvoj venkovského prostoru

RNDr. Oldřich Vacek, CSc.

© 2019 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Změny vzorců chování venkovského obyvatelstva na příkladu CHKO Železné hory" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 12.04. 2019

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval RNDr. Oldřichu Vackovi, CSc. za odborné vedení, připomínky, trpělivost a rady, které mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Změny vzorců chování venkovského obyvatelstva na příkladu CHKO Železné hory

Souhrn

Diplomová práce se zabývá změnami vzorců chování v regionu Železných hor na příkladu obcí Rabštejnská Lhota a Horní Bradlo. Práce popisuje vzorce chování obyvatel uvedených obcí v obdobích 1918 – 1947, 1948 – 1989 a 1990 – současnost.

Z výsledků práce vyplývá, že za posledních sto let došlo k následujícím změnám vzorců chování u mužů, žen a dětí: V důsledku kolektivizace zemědělství a zrušení soukromého podnikání došlo k oddělení místa práce od místa pobytu, což se později projevilo i na architektuře venkovských staveb. Politické změny se projeví ve správě obcí a v osobnostních předpokladech pro vstup do veřejného života. Výrazných změn doznal v neposlední řadě také kulturní a spolkový život v obcích, který byl po komunistickém převratu pod dozorem státu. Výraznou proměnou prošly též vzorce chování v oblasti náboženské víry, která byla v letech 1948 – 1989 předmětem pronásledování.

Práce prokázala, že vlivem změn sociálně ekonomických parametrů došlo a stále dochází k významným změnám vzorců chování, které se projevují v každodenním životě obyvatel vybraného regionu.

Klíčová slova: venkov, vesnice, vzorce chování, každodennost, životní styl

Changes in behaviour patterns of the rural population with the example of the rural settlement occupying the area of Iron Mountains PLA

Summary

This thesis deals with changes in behaviour patterns in the Iron Mountains region with the example of the villages Rabštejnská Lhota and Horní Bradlo. This thesis describes the behaviour patterns of the inhabitants of the aforementioned municipalities in the periods 1918 - 1947, 1948 - 1989 and 1990 - present.

The results of this work show that the following changes in behavior patterns in men, women, and children have occurred over the past hundred years: The collectivization of agriculture and the abolition of private enterprise resulted in separation of the place of work from the place of residence, which was later reflected in the architecture of rural buildings. Political changes were manifested in the administration of municipalities and in personal prerequisites for entering public life. Last but not least, there were changes to the cultural and social life in the villages, which were under the supervision of the state after the communist coup. Behavior patterns in the area of religious belief undergone significant changes as a result of persecutions imposed on the religious population from 1948 – 1989.

This work shows that due to changes in socio-economic parameters there have been significant changes in behaviour patterns that manifest themselves in the daily life of the population of the selected region.

Keywords: countryside, village, behaviour patterns, everyday life, lifestyle

Obsah

1 Úvod.....	13
2 Cíl práce a vědecká hypotéza	14
3 Literární rešerše	15
3.1 Historie zkoumání venkova.....	15
3.2 Vymezení základních pojmů	16
3.2.1 Pojem venkov	16
3.2.1.1 Vymezení venkova v encyklopedické literatuře.....	16
3.2.1.2 Vymezení venkova v odborné literatuře.....	17
3.2.2 Pojem vesnice.....	20
3.2.2.1 Vymezení vesnice v encyklopedické literatuře	20
3.2.2.2 Vymezení vesnice v odborné literatuře	20
3.2.3 Vzorce chování, každodennost, životní způsob, životní styl	21
3.2.3.1 Vzorce chování	21
3.2.3.2 Každodennost	21
3.2.3.3 Životní způsob	22
3.2.3.4 Životní styl.....	22
3.2.3.5 Vymezení vzorců chování pro potřeby práce	22
3.3 Proměny způsobu obživy na venkově.....	22
3.3.1 Proměny způsobu obživy na venkově 1918 – 1947	22
3.3.2 Proměny způsobu obživy 1948 – 1989	24
3.3.3 Proměny způsobu obživy na venkově 1990 - současnost	28
3.4 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově	28
3.4.1 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově 1918 – 1947 ..	28
3.4.2 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově 1948 – 1989 ..	30
3.4.3 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově 1989 – 2016 ..	31
3.5 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách venkovského prostoru.....	32
3.5.1 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách 1918 – 1948.....	32
3.5.2 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách 1948 – 1989.....	34
3.5.3 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách 1989 – 2016.....	35
3.6 Náboženská víra	36
3.6.1 Náboženská víra 1918 – 1947	36
3.6.2 Náboženská víra 1948 – 1989	37
3.6.3 Náboženská víra 1990 – současnost.....	37
4 Metodika	38
4.1 Vymezení zájmového území CHKO Železné hory.....	38

4.1.1	Geografické vymezení.....	39
4.1.2	Historie osídlení a základní demografické ukazatele	39
4.1.3	Klimatické poměry	40
4.1.4	Geologická stavba	40
4.1.5	Vodstvo	40
4.1.6	Lesy	41
4.1.7	Flora.....	41
4.1.8	Fauna	41
4.2	Stručná charakteristika obcí.....	42
4.2.1	Rabštejnská Lhota	42
4.2.1.1	Geografické vymezení	42
4.2.1.2	Správní uspořádání	42
4.2.1.3	Historie obce.....	42
4.2.1.4	Infrastruktura, dopravní obslužnost, občanská vybavenost.....	43
4.2.2	Horní Bradlo.....	43
4.2.2.1	Geografické vymezení	43
4.2.2.2	Správní uspořádání	43
4.2.2.3	Historie obce.....	43
4.2.2.4	Infrastruktura, dopravní obslužnost, občanská vybavenost.....	44
5	Výsledky šetření v zájmovém území.....	45
5.1	Vzorce chování v Rabštejnské Lhotě a Dolním Bradle 1918 - 1947.....	45
5.1.1	Práce a podnikání	45
5.1.2	Obec a její správa, elity veřejného života.....	46
5.1.3	Spolková činnost	46
5.1.4	Kultura.....	47
5.1.5	Sport	48
5.1.6	Náboženství	48
5.2	Vzorce chování v Rabštejnské Lhotě a Horním Bradle 1948 – 1989	48
5.2.1	Práce a podnikání	48
5.2.2	Obec a její správa, elity veřejného života.....	50
5.2.3	Spolková činnost	51
5.2.4	Kultura.....	51
5.2.5	Sport	52
5.2.6	Náboženství	52
5.3	Vzorce chování v Rabštejnské Lhotě a Horním Bradle 1990 – současnost	53
5.3.1	Práce a podnikání	53
5.3.2	Obec a její správa, elity veřejného života.....	53
5.3.3	Spolková činnost	53
5.3.4	Kultura.....	54

5.3.5 Sport	54
5.3.6 Náboženství	54
6 Diskuze	55
6.1 Práce a podnikání.....	55
6.2 Obec a její správa.....	56
6.3 Spolková činnost.....	56
6.4 Kultura	57
6.5 Sport	57
6.6 Náboženství.....	58
7 Závěr.....	59
8 Literatura.....	60
9 Seznam použitých zkratk a symbolů	67
10 Samostatné přílohy	I

1 Úvod

Sociologie venkova a zemědělství se dostává opět do popředí zájmu odborné veřejnosti a to zejm. v důsledku snah o vytvoření fungující koncepce rozvoje venkova a sladění české zemědělské politiky s politikou Evropské Unie. Nelze však říci, že by zájem o zkoumání venkova neexistoval v minulých letech. Už v době První republiky vznikaly vynikající studie Arnošta Bláhy a Karla Gally. Ne vždy však nové koncepce přispěly k rozvoji venkova tím správným směrem. Vesnice byla v průběhu 20. a 21. století vystavena řadě tlaků, které změnily nejen její fyzický ráz, ale zároveň i každodenní život jejích obyvatel. Ať už se jedná o kolektivizaci zemědělství, zrušení soukromého podnikání, změny ve správě obcí, socializaci vesnice nebo pád komunismu, všechny tyto události zanechaly nesmazatelné stopy ve venkovské populaci.

Změnila se také každodennost, která se může zdát jako něco rutinního, zažitého a bez velkých překvapení, ale je to zároveň něco, bez čeho nemůže přežít ani jednotlivec, ani společnost. Příčiny změn každodennosti obvykle pramení z vnějších změn, ovlivňují ji zejm. kulisy v nichž se odehrává (Kubátová 2016). Spolu s každodenností se v čase mění i ustálené vzorce chování. Z venkovského prostředí mizí lidové tradice, obyčejy, zvyky a rituály, které jsou jen málokdy nahrazovány novými. Jeřábek a kol. (1981) dokonce vyjádřil obavy o možnosti dalšího výzkumu se zaměřením na lidová obydlí, oděvy nebo stravu, když na vesnici převládají rodinné domy, většina obyvatel nakupuje konfekční oblečení a jídelníček prošel značnými inovacemi.

Diplomová práce se proto snaží postihnout důležité změny v životě venkova a analyzovat procesy a jevy, které tyto změny vyvolaly a najít tak příčiny současného stavu. Protože v České republice je venkovský prostor velmi diferencovaný, bylo by chybou se domnívat, že výsledky práce lze vztahovat na celý venkovský prostor v České republice. Z tohoto důvodu je třeba podotknout, že výsledky práce je nutné vztahovat k zájmovému území CHKO Železné hory. V každém případě však získané informace, které jsou v závěru zobecněny, podávají obraz hlavních proudů týkajících se vzorců chování venkovského obyvatelstva na českém venkově.

První část diplomové práce definuje základní pojmy používané v práci, popisuje historii zkoumání venkova a podává přehled o změnách, které se na venkově udály za posledních sto let. Další část se zabývá popisem výzkumných metod a vymezením zájmového území včetně vybraných obcí a závěrečné kapitoly pak shrnují výsledky šetření ve zvolených obcích a popisují proměny vybraných ukazatelů v čase. Poslední kapitola se věnuje současným trendům, které formují venkov a naznačuje, jakým směrem by se mohl ubírat další výzkum.

2 Cíl práce a vědecká hypotéza

Diplomová práce se zaměřuje na problematiku změny vzorců chování obyvatel v oblasti CHKO Železné hory. Cílem je porovnání vzorců chování obyvatel dvou vybraných obcí v rámci zájmového území v letech 1918 - 1947, 1948 - 1989 a od roku 1990 až po současnost.

Vědecká hypotéza zní: Lze popsat změny vzorců chování venkovského obyvatelstva v prostředí ve kterém dlouhodobě žijí.

3 Literární rešerše

3.1 Historie zkoumání venkova

Zkoumání venkova má v českých humanitních a sociálních vědách dlouhou tradici. Venkovem se zabývá sociologie, sociální a kulturní antropologie, etnografie, etnologie, sociální geografie a historie.

V meziválečném období to byl např. Arnošt Bláha, který je autorem studie *Sociologie dělníka* (1937) a spolu s Mojmírem Hájkem a Antonínem Obrdlíkem založil sociologický výzkum obcí na Moravě, ze kterého vzešly dílčí studie o obci Velké nad Veličkou. Významný český sociolog Karel Gala napsal monografii o obci Dolní Roveň (1939). Po druhé světové válce nastala ve výzkumu venkova delší pauza a teprve v druhé polovině 60. let se o venkov začali zajímat Jan Tauber, Antonín Slepíčka, Zdeněk Lamser a Jiří Šůra (Kubátová 2016).

Od 50. let 20. století byl na rurální kulturu zaměřen etnografický a etnologický výzkum. Válka (2011) se zmiňuje o změně výzkumných priorit směrem k urbánní kultuře s důrazem na výzkum dělnictva a horníků a na sledování změn probíhajících na venkově v souvislosti s kolektivizací. Studie často odrážely ideová východiska jejich autorů. Dochází k dlouhé pauze ve výzkumu venkova, která trvala až do druhé poloviny 60. let. Jeřábek (1981) vysvětluje tuto pauzu tím, že změny jak v hmotné tak i nehmotné kultuře způsobené kolektivizací se začaly projevovat až s několikaletým zpožděním. Teprve v roce 1969 započal výzkum obce Brumovice ležící v Jihomoravském kraji, kterou autoři studie vybrali z toho důvodu, že se nijak nevymykala z průměru jihomoravských a vinařských obcí a která tím pádem do vysoké míry představovala kulturní typ. Z tohoto důvodu byly výsledky bádání zobecněny na celý jihomoravský venkov (Jeřábek 1981).

V 70. letech se výzkumem vesnice zabýval Ústav pro etnologii a folkloristiku Československé akademie věd a v 80. letech pak výzkum získal interdisciplinární charakter, kdy etnografie začala spolupracovat s dalšími společenskovědními disciplínami, např. sociologií (Válka 2011).

Po roce 1989 se výzkumná činnost zaměřovala na tradiční kulturu a předindustriální vesnici. Zájem o předindustriální vesnici a její kulturu Válka (2011) vysvětluje snahou o nalezení identity, která má kořeny v předsocialistické vesnici. V letech 2003-2005 zkoumal Ústav evropské etnologie sociokulturní proměny současné vesnice po roce 1989 a výsledky této studie přinesly důležité poznatky o urbanizaci venkova. Dlouhou tradici má výzkum venkova na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a sociologie venkova se v současné době rozvíjí na České zemědělské univerzitě v Praze.

3.2 Vymezení základních pojmů

3.2.1 Pojem venkov

3.2.1.1 Vymezení venkova v encyklopedické literatuře

Ottův slovník naučný (1907) pojem venkov nezmiňuje, ale podrobnou definici nabízí o dvacet šest let mladší Masarykův slovník naučný (1933). Venkov je zde velmi podrobně popsán a to zejm. ve vztahu k městu. Výsledek rozboru pojmu venkov je zaznamenán v tabulce 3.1.

Tabulka 3.1 Rozbor pojmu venkov

Venkov	Město
Životní prostor společnosti mimo město	
Místo izolované od kulturních center, obývané většinou nižšími vrstvami společnosti	Centrum sociálního života, sídlo vyšší a bohaté vrstvy společenské
Venkov jako prvek spíše pasivní a ovládaný, přijímající kulturní výtvořy i politickou vládu měst, sociální a třídní izolace	Administrativní a vládní centra, sídla vlády nad venkovem. Vývoj zde postupuje rychleji, vzniká zde většina kulturních výtvořů, na venkov teprve prosakují. Místa, kde se odehrávají osudy celého společenského celku je obklopujícího.
Rasově i sociálně stejnorodější rozvrstvení populace	Místo mísení ras i kultur (internacionálnější)
Pěstování zvířat a rostlin, přímý styk s přírodou	Převládá vztah ke strojům a lidem, zaměstnání v průmyslu a obchodu.
Sociální podněty působící na člověka žijícího na venkově jsou méně četné, bohaté a různorodé než ve městě, za to jsou ale mnohem osobnějšy a trvalejšy	Střediska intenzivního styku lidí Převládají vztahy povrchní, větší možnost tvoření masové mentality
Venkov jako stálý rezervoár populace pro města	
Práce na volném vzduchu řídí se ročním obdobím	
Jednotné rolnické podniky jsou poměrně soběstačné, to způsobuje nezávislost sedláků, což zmenšuje sociální pouta venkovských skupin a zabraňuje zároveň tvoření intenzivního kolektivního vědomí.	

Sedlák je vázán místem, méně se stěhuje a proto se u něho vyvíjejí tradiční rozdíly krajinné.	
Místo, kde zůstávají zachovány různé sociální zvyky, které ve městě vymizely.	
Moderní vývoj přináší zlepšení komunikace (dráhy, silnice, telefon, rádio) a spolu s demokratizací společnosti zmenšuje sociální a kulturní izolaci venkova a přináší jeho intenzivnější spojení se sociálními centry (<i>poměšťování venkova</i>)	

Zdroj: Vlastní zpracování podle Masarykova slovníku naučného (1933)

Z výše uvedené definice je patrné, že venkov je považován za místo pasivní, přijímající politickou vládu měst, sociálně a třídně izolované a obývané většinou nižšími vrstvami společnosti, chápané zároveň jako rezervoár populace pro města. Zajímavé je, že již v této publikaci se objevuje výraz *poměšťování venkova*, který je zde spojen s demokratizací a modernizací společnosti.

V období mezi roky 1948 a 1989 vyšly tři encyklopedické publikace, kde pojem venkov chybí. Jedná se o Příruční slovník naučný (1964), Ilustrovaný encyklopedický slovník (1980) a Malou československou encyklopedii (1987).

Pojem venkov se do encyklopedické literatury vrátil až v publikacích vydaných po roce 1989. Venkov je např. stručně popsán ve Všeobecné encyklopedii (1999), která vyšla šedesát šest let po vydání Masarykova slovníku naučného (1933). Venkov je zde definován jako obydlený prostor mimo město, který se vyznačuje menší hustotou zalidnění, sepnutím s přírodou a orientací na zemědělství. V sociální struktuře venkova, na rozdíl od města, převládají bezprostřední vazby. Vztah sociálního života venkova a města odpovídá protikladům *Gemeinschaft – Gesellschaft* (Všeobecná encyklopedie 1999). Velmi podrobnou definici venkova nabízí Velký sociologický slovník (1996), dle kterého je venkov obydleným prostorem mimo městské lokality s orientací na zemědělství, menší hustotou obyvatel, jiným způsobem života většinou propojeným s přírodou a také jinou sociální strukturou v porovnání s městem. Pro venkov je charakteristická venkovská komunita, která se obvykle vymezuje v protikladu ke komunitě urbánní neboli městské, od které se liší vyšší mírou vzájemné sociální závislosti, menší variabilitou profesních možností, menší sociální diferenciací a zúženým prostorem sociální mobility, dále silnější vazbou na tradici a slabší inklinací k sociální změně a silnější determinací přírodním prostředím (Sociologický slovník, 1996).

3.2.1.2 Vymezení venkova v odborné literatuře

Anglický básník William Cowper ve své básni *Bůh stvořil venkov* (Cowper 1785) staví proti sobě harmonický a nekomplikovaný život na venkově a pohodlnější, ale zároveň hektický život ve městě. Ačkoliv od vzniku této básně uplynulo více než dvě stě let, je určitá

nostalgie či idealizace venkovského života patrná dodnes. Např. Blažek (1998) považuje pravidelně se opakující cyklický rytmus venkova za přitažlivou alternativu, ke které se obrací obyvatel města v období krize a nepohody. Bunce (1994) pokládá, podobně jako Blažek, idealizaci venkova za důsledek přirozené lidské potřeby po harmonii s přírodou a touhy stát se součástí tradičního společenství a určitého místa. Tato potřeba pak nabývá na významu společně s rozvojem urbánně-industriální společnosti, kdy se venkov stává protikladem města, místem, kde život podléhá přirozeným zákonům a kde člověk může začít hledat své kořeny a původ svých předků. Bunce také uvádí příklady oblíbených literárních děl anglo-amerických autorů, které popularizují venkov a z nichž většina je známa i českému čtenáři. Mezi ty nejznámější patří příběhy králička Petra Beatrix Potterové, román *Hobit* J. R. R. Tolkiena nebo doposud oblíbené příběhy medvídků P. A. A. Milneho. Jak je z výše uvedených příkladů patrné, dochází k idealizaci venkova již v literatuře věnované dětem. To dokládá také Horton (2008), který se ve své studii zabývá rozbořením hlavní postavy dětského animovaného seriálu pošťáka Pata, který doručuje dopisy ve fiktivní vesnici Greendale. Ani v české literatuře však není třeba chodit pro díla, jejichž námětem je venkovská idyla, daleko. Kdo by neznal příběhy Káji Mařika spisovatelky Marie Černé, která publikovala pod uměleckým pseudonymem Felix Háj (Háj 2015) nebo sbírku povídek *Slavnosti sněženek* Bohumila Hrabala (Hrabal 2005). Problematiku idealizace venkova si vybral jako námět své práce i Mark Shucksmith (2016), který se snaží odpovědět na otázku, zda by bylo možné využít rurální idylu jako cíl směřování obnovy venkova. Vepsäläinen & Pitkänen (2010) chápou venkovské prostředí jako místo ideální pro rekreaci a „druhé bydlení“, tedy to, co je v českém prostředí známo pod fenoménem chalupářství. Popularitu chalupářství v českém prostředí dokládají dva, dnes již kultovní, snímky režiséra Jiřího Menzela *Na samotě u lesa* (1976) a *Vesničko má středisková* (1985), kde je selanka českého venkova konfrontována s mnohdy agresivním a na zisk orientovaným životním stylem města. Znamená ale pro každého venkov opravdu to samé?

Poněkud střízlivější pohled na dnešní venkov podává Heley (2010), která popisuje demografické změny venkova v historickém kontextu a proměny v elitách současného anglického venkova. Důvody odcházení mladých žen z odlehlých oblastí švédského venkova se zabývá Rauhut & Littke (2016), kteří dochází k závěru, že kromě omezených pracovních příležitostí, menších příjmů a zhoršenému přístupu ke vzdělávání, hrají důležitou roli také omezené možnosti sociálního vyžití a převládající „macho“ kultura. Zcela odlišný obraz venkova přelomu 19. a 20. st. nabízí Cardoc Evans (1997). Ve své knize popisuje život v rurální oblasti západního Walesu, jak ho sám zažil. Evans se nebál odhalit pokryteckou morálku a politickou angažovanost církevních hodnostářů, zacházení se ženami, incest a celkový úpadek lidskosti. Za svou knihu byl okamžitě svými krajany odsouzen a jeho knihy se pářily na veřejnosti. Rurální idylu zpochybňuje také Somerville et al. (2015). Prostřednictvím své studie vynáší na světlo syrovou realitu života na venkově a na pěti konkrétních případech ukazuje druhy kriminálního chování typické pro britský venkov. Situaci starších osob se zdravotním postižením žijících na venkově se zabývá Cheng (2015). Ve své práci odhaluje, že většina ze 446 respondentů ve věku 60 až 104 let, kteří participovali na výzkumu se neřídí zásadami zdravého životního stylu. Příčinu pak shledává v nedostatečné osvětě a řešení vidí v intenzivní spolupráci profesionálů ze zdravotnictví, sociálních služeb, vládních organizací a celé společnosti. Bailey et al. (2018) poukazuje na zanedbávání

nadváhy mladých lidí na venkově a zabývá se možnostmi ovlivňování životního stylu mladých lidí pomocí moderních technologií, jako jsou např. sociální média a mobilní telefony.

Co venkovská idyla znamená pro samotné obyvatele venkova a na postavení žen na venkově se zaměřili Little & Austin (1996). Z jejich výzkumu vyplývá, že chápání venkovské idyly mezi lidmi žijícími na venkově není jednotné. Většina respondentů se však shodla, že důležitým aspektem venkovského života je tradiční rozdělení rolí muže a ženy v rodině. Ze studie vyplynulo, že venkovské ženy přisuzují velký význam rodinnému životu, který upřednostňují před pracovní kariérou. Michael Woods (2005) potvrzuje, jak obtížné může být vytvoření jednotné a všeobecně platné definice venkova. Příčinou je fakt, že naše pojetí venkova bude vždy utvářeno a formováno řadou vlivů, mezi něž patří např. místo kde žijeme, kam jezdíme na dovolenou, na které filmy se díváme a jakou literaturu či periodika čteme. Důležité jsou také lokální a národní kulturní tradice, stejně tak jako to, co se učíme ve škole, co čteme v novinách nebo politická propaganda, kterou produkují různé zájmové skupiny. Proto pojem venkov bude mít poněkud jiný význam pro člověka žijícího na přelidněném venkově jihovýchodní Anglie a pro někoho, kdo žije v zemědělské oblasti Nového Zélandu. Rozdíly v chápání venkova vystihuje šetření provedené britskou organizací Countryside Alliance, která svým členům položila otázku, co pro ně znamená venkov a jak by měl být definován. Mezi nejzajímavější odpovědi patřily následující:

„Řídce obydlené oblasti, např. vesnice, vsíky a malá města, ze kterých musí člověk dojíždět za kulturou, do supermarketů a na úřady.“

„Venkov by měl být definován zejména jako oblast, kde se krajina využívá k zemědělství, ale také k jezdeckým a turistickým aktivitám. Za venkovské by se však neměly považovat vesnice, kde více než polovina obyvatel dojíždí za prací více než 15 mil.“

„Naše představa venkova, kterou uchováváme v našich myslích je stejně reálná, jako skutečné místo. Je to přijímání a porozumění lidem, jevům, způsobům a tradicím, které se vyskytují povětšinou jen v zemědělských oblastech.“

„Venkov jsou pro mě hvězdy na čistém nebi, dýchat čistý vzduch, neporušená příroda a její obyvatelé, spánek nerušený dopravou, krása přírody projevená v krajinném rázu, lesy, živé ploty, apod.“ (Woods 2005, s. 11-12)

Výše uvedené odpovědi nejen, že dobře ilustrují rozmanitost představ lidí o venkově, ale zároveň poskytují materiál, který by bylo možné použít při tvorbě definice venkova. Výše zmíněnou pestrou představu o tom, co formuje venkov, doplňuje Woods (2010), který uvádí, že „venkovost“ je utvářena nejen obyvateli venkova, farmáři, lidmi pracujícími na venkově, vlastníky půdy, ale také přistěhovalci na venkov, turisty a turistickými atrakcemi, rekreanty, politiky, médii a akademickými pracovníky.

Z českých autorů se problematikou venkova zabýval Alois Slepíčka, který venkovským prostorem rozumí venkovské osídlení a volnou krajinu (Slepíčka, 1981). Kubátová (2016) chápe venkov jako prostor, do kterého vstupují ustálené vzorce chování, emoce a významy, které ovlivňují každodenní život. Majerová & Čmejrek (2005) rozumí venkovem řídko obydlený prostor, ve kterém má důležitou funkci zemědělství.

Ačkoliv všechny zmíněné definice dobře vystihují atributy venkova, pro statistické potřeby je třeba více specifikovat a vytvořit definici, která by umožnila jasně oddělit prostředí venkovské od městského. Např. Český statistický ústav pro mezikrajové srovnání používá následující definici: „Venkovským prostorem jsou všechny obce s velikostí do 2000 obyvatel

a dále obce s velikostí do 3000 obyvatel, které mají hustotu zalidnění menší než 150 obyvatel/km², pokud nejsou sídlem alespoň správního obvodu obce s rozšířenou působností.“ (ČSÚ Pardubice, s. 15 2009).

3.2.2 Pojem vesnice

3.2.2.1 Vymezení vesnice v encyklopedické literatuře

V Ottově slovníku najdeme vesnici pod pojmem ves. Autoři se zde však spíše snaží dobrat původu a významu slova v různých kulturách (Ottův slovník naučný 1907). Masarykův slovník naučný (1933) hovoří o vesnici jako druhu lidského sídliště mezi osamělým bydlištěm a městem, kde obyvatelé provozují rolnictví, dřevorubectví, pastevectví, rybářství apod. Dále se zde můžeme dočíst, že vesnice je primitivnější formou lidského osídlení, podléhá více přírodním vlivům a díky kulturní izolaci jsou zde více zachovány znaky národního svérázu (Masarykův slovník naučný, 1933).

V encyklopedických publikacích, které vyšly v letech 1948 až 1989 se pojem vesnice samostatně nevyskytuje. Příruční slovník naučný (1967) vesnici zařadil pod výraz sídelní jednotka. Vesnice je zde popsána jako sídelní jednotka závislá na hospodářském využití půdy jako výrobního prostředku. Zajímavá je zde zmínka o smíšených sídlech, jakožto sídelních jednotkách, které mají ráz jak městský tak venkovský. V Ilustrovaném encyklopedickém slovníku (1981) je třeba vesnici hledat pod pojmem sídliště. Vesnice je zde uvedena v závorce společně s městem a uvedena jako příklad jednotky osídlení. Malá československá encyklopedie (1987) se o vesnici nezmiňuje vůbec.

Plnohodnotnou definici vesnice najdeme až ve Všeobecné encyklopedii (1999), kde je popsána jako základní sídelní forma, pro kterou je charakteristická nízká zástavba a vysoký podíl zemědělského obyvatelstva. Zajímavá je také zmínka o tom, že hranice mezi vesnicí a městem je neostrá, dochází ke stírání rozdílů a jako důvody jsou zde uvedeny zvýšená mobilita obyvatel a propojenost území. Podrobně se pojmu vesnice věnuje Velký sociologický slovník (1996), který za vesnici považuje základní sídlištní jednotku ve venkovském prostoru, která je vymezena maximálním počtem obyvatel a je charakteristická vlastní hmotnou a duchovní kulturou a funkcemi. Při popisu situace v době vzniku, tedy v roce 1996, slovník zmiňuje proces proměny vesnice, kdy dochází ke stírání tradičních rozdílů meziměstem a venkovem.

3.2.2.2 Vymezení vesnice v odborné literatuře

Podrobně se vesnicí s jejími proměnami v čase zabývá Válka (2011), který se o historické vesnici zmiňuje jako o urbanistickém funkčním celku determinovaném potřebami zemědělské výroby. Slepíčka (1981) za vesnici považuje relativně kompaktní venkovská sídla, která se od měst liší charakterem zástavby, strukturou ploch intravilánu, velikostí a funkčním využitím staveb a také skladbou a počtem obyvatel. Vařeka & Florec (2007) definují vesnici jako obec venkovského typu, kde zemědělská výroba tvořila významnou složku v zaměstnanosti obyvatel. V důsledku socializace a industrializace však došlo dle

autorů k zásadním proměnám v profesní struktuře vesnického obyvatelstva a k vyrovnání rozdílů mezi vesnicí a městem v nárocích na kvalitu bydlení. Dle Maříkové (2008) je vesnice označení pro sídlištní jednotku ve venkovském prostoru, pro kterou je z historického hlediska typické seskupení obytných a hospodářských stavení, jež plní různé funkce.

3.2.3 Vzorce chování, každodennost, životní způsob, životní styl

Při studiu vzorců chování v odborné literatuře je možné narazit na další, významově podobné související pojmy, které je mnohdy velmi obtížné od sebe jednoznačně odlišit. Například Kubátová (2016), ve své publikaci o proměnách příměstského venkova dává do souvislosti vzorce chování a každodennost, Majerová a kol. (2009) při výzkumu strategií venkovského obyvatelstva pojem vzorce chování ani každodennost nezmiňuje, ale hovoří o životním způsobu a životním stylu, Válka (2010) ve své studii o sociokulturních proměnách vesnice používá termín každodenní život atd.

3.2.3.1 Vzorce chování

Pojem vzorce chování se v odborné literatuře téměř nevyskytuje nicméně jeho definici lze dohledat ve Velkém psychologickém slovníku, která zní následovně: „1 projevy živočichů a člověka, instinktivní, zděděné či převzaté učením 2 přebírání celého situačního chování, konfigurace, místo jednotlivých složek 3 přebírání modelových schémat chování, která jsou dána částečně geneticky, částečně interakcí s okolím, nápodobou, identifikací, působením odměn a trestů; vznikají jako základní jednotky projevů živočichů, k prvotním patří vzorce pohybu, příjmu potravy, reprodukce, i širšího sociálního chování“ (Hartl & Hartlová 2010). Z psychologického hlediska se tedy jedná o druh chování, které je přebíráno jak geneticky, tak v rámci interakce s okolím, nápodobou, identifikací nebo působením odměn a trestů.

3.2.3.2 Každodennost

Pravidelné rutinní opakování jednotlivých vzorců chování lze vyjádřit jako každodennost. Kubátová (2016) popisuje každodennost jako něco, co je rutinní, zažité a to, co se odehrává každý den. Dále říká, že „...každodennost je světem standardního obvyklého průběhu chování a jednání.“ (Kubátová 2016, s. 9). Liessmann (2010) vysvětluje každodennost jako zkušenost věčného návratu téhož ve všední podobě. Dále se zmiňuje, že ačkoliv se každodennost bude vždy měnit podle místa, věku, sociálního postavení nebo rodinné situace, bude mít vždy určité společné konstanty. Těmito konstantami pak můžeme rozumět způsob obstarávání obživy, základní hygiena, odpočinek, uspokojování fyzických a sociálních potřeb atd. A odtud jsme již jen malý krok k pojmům životní způsob a životní styl.

3.2.3.3 Životní způsob

Životní způsob je v Ilustrovaném encyklopedickém slovníku (1982) vysvětlen jako pojem „...charakterizující typické zvláštnosti každodenního života lidí určité společnosti. Spočívá jak v určitých formách životní činnosti, tak v souhrnu životních podmínek, které tyto formy podmiňují a určují.“ Slovník označuje kategorii životní způsob za významnou při zkoumání různých oblastí života lidí, jako např. způsob bydlení, práci, rodinné poměry, vzdělání, kulturu, společenské vztahy, politické poměry včetně vztahů mezi národy a národnostmi, hodnotové orientace lidí a způsob jejich chování. Slovník uvádí jako příklady životní způsob městský a vesnický a jako podkategorii životního způsobu krátce zmiňuje životní styl. Opakování určitých vzorců sociálního chování vyjadřuje každodennost, která je nedílnou součástí životního způsobu. Osobní, individualizovanou formu životního způsobu pak můžeme pojmenovat jako životní styl. Od roku 1991 byl pojem životní způsob nahrazen pojmem životní styl.

3.2.3.4 Životní styl

Velký sociologický slovník (2010) pojednává o životním stylu jako o strukturovaném souhrnu životních zvyků, obyčejů, resp. akceptovaných norem, které nalézají svůj výraz jak v interakci v hmotném a věcném prostředí tak v prostorovém chování a v celkové stylizaci. Dále definice předpokládá promítání hodnot a zájmů jedince, skupiny nebo i společnosti do životního stylu. Majerová a kol. (2009) v rámci výzkumu životních strategií lidí na venkově zmiňuje, jak velkou roli hraje v tvorbě životního způsobu a stylu způsob obživy.

3.2.3.5 Vymezení vzorců chování pro potřeby práce

Jak je z výše uvedených definic patrné, jsou si všechny pojmy významově velmi podobné a mnohdy se překrývají. Všechny více či méně popisují pravidelně se opakující chování obyvatel žijících na určitém území. Pro potřeby této práce jsem se rozhodl přiklonit k užívání pojmu vzorce chování po vzoru Kubátové (2015), tedy jako pojem vyjadřující způsob chování, jenž je standardní, obvyklé a odehrává se pravidelně.

3.3 Proměny způsobu obživy na venkově

3.3.1 Proměny způsobu obživy na venkově 1918 – 1947

Bláha (1937) hovoří o proměně venkova, jenž se projevuje jak ve způsobu práce, tak v oblasti kultury. Hlavní změnu pak nachází ve způsobu práce. Zemědělství dříve zahrnovalo všechna odvětví lidské činnosti, jako např. výměnu, obchod nebo výrobu předmětů pro práci i běžný život. Selská rodina dokázala vyrábět přízi, tkalcovat, šít, zpracovávat železo, vařit mýdlo a pivo a s pomocí sousedů provádět různé stavební práce. Mnoho z těchto činností se však na přelomu 19. a 20. století pomalu přesouvá mimo dům, venkovská rodina přestává být samostatná a dochází ke specializaci ve výrobě. Na venkově se objevují řemeslníci, kteří reagují na poptávku vzniklou v důsledku dělby práce. Bláha (1937, s. 131) píše: „Mnozí naši

rolníci nevyrábějí ani pro sebe máslo, ani nepěstují vlastní zeleniny. Kolik dnešních hospodyň umí péct chléb? “. Rodinné hospodářství se již nesnaží pouze pokrýt svou spotřebu, ale začíná se soustředit na určitý druh plodin či chov určitého dobytka nebo svou produkční činnost přizpůsobuje požadavkům města. Na venkově se proto začínají množit malí živnostníci, řemeslníci a obchodníci, následkem čehož dochází ke změně sociálního složení obcí. Jedná se o hospodářsko-sociální změnu způsobenou mechanizací manuální práce. Díky postupující industrializaci dochází ke snížení počtu pracovních míst v zemědělství a lesnictví a stěhování lidí za prací do měst, kde se rozvíjí průmyslová výroba. Snížování počtu pracovních míst v zemědělství v období První republiky vyjadřuje tabulka 3.2 na následující stránce. Vzorce chování a znaky venkovské každodennosti lze nejlépe vysledovat z literárních děl a vzpomínek pamětníků. Např. Anderle (2013) popisuje ve svých vzpomínkách úzké sepjetí venkovských obyvatel s přírodou. Lidé považovali půdu nejen za důležitý zdroj obživy, ale uvědomovali si zároveň její estetickou funkci a propojenost s duchovním životem. Na chodu hospodářství se podíleli všichni členové rodiny dle svých možností. Hospodář zastával těžké práce na poli a další fyzicky náročné práce v domácnosti, ženy se staraly o děti, a prováděly lehčí manuální práce. V případě, že s rodinou hospodáře žili i prarodiče, obvykle se podíleli na výchově dětí, starali se o zvířectvo a pomáhali s dalšími pracemi, na které fyzicky stačili.

Tabulka 3.2 Počty lidí zaměstnaných v zemědělství 1910 – 1930

	1910	1921	1930
Počet zaměstnanců v zemědělství, zahradnictví a chovu zvířat	2 114 540	1 896 636	1 710 723

Zdroj: Bláha (1937) vlastní zpracování

Když Jech (2008) popisuje stav vesnice počátku 20. století, zmiňuje agrární přelidnění, kdy zemědělství nebylo schopno dlouhodobě uživit početné rodiny a neměla-li rodina další stálý příjem, dostávala se nevyhnutelně do existenčních problémů, jejichž východiskem byl pro mnohé krátkodobý nebo i dlouhodobý odchod za prací do zahraničí. Největší skupinu zemědělské populace v období První republiky tvořilo drobné rolnictvo, které bylo často zadlužené u záložen nebo soukromých věřitelů. Dále venkov obývali domkaři a chalupníci hospodařící na malých pozemcích vlastní nebo pronajaté půdy, kteří svou produkci pokrývali jen svou potřebu a v neposlední řadě existovala na venkově četná skupina malorolníků, kteří vlastnili malé hospodářství, které však negenerovalo dostatečný příjem, a proto si tyto rolníci museli přivydělávat příležitostnými pracemi v lesnictví, rybářství nebo u větších zemědělců. Zvláštní skupinou na venkově pak byli kovorolníci a stavorolníci, jimž plynul hlavní příjem z celoročního nebo sezónního zaměstnání a pro něž bylo malé hospodářství jen doplňkovým zdrojem obživy Jech (2008). Neuspokojivý stav zemědělství, kdy jedno procento zemědělských závodů o minimální velikosti 500 hektarů vlastnilo dohromady jednu třetinu celkové zemědělské půdy a kdy 1 300 000 rodin zemědělských dělníků nevlastnilo půdu žádnou, se snažila vyřešit pozemková reforma, která se uskutečnila ve 20. letech, ale ne bez

komplikací. Proti reformě se totiž okamžitě postavili nejen majitelé velkostatků, ale i socialističtí ideologové, kteří nesouhlasili se soukromým vlastnictvím (Dostál 1998). Již tak těžkou situaci později ještě zhoršila agrární a průmyslová krize ve třicátých letech se svými dramatickými sociálními dopady. Důsledky krize přizivovaly narůstající nespokojenost obyvatel vůči státu, který nedokázal najít uspokojivé řešení. Tíživá situace vedla k projevům krajního nacionalismu v sousedním Německu a prostřednictvím nacistického sudetoněmeckého hnutí i v českém pohraničí. Tragickým vyústěním byl rozpad československého státu a odtržení pohraničních oblastí (Jech 2008).

V průběhu Druhé světové války docházelo k postupnému začleňování československého hospodářství a surovinových i výrobních zdrojů do velkoněmeckého hospodářského systému (Jech 2008). Mnohé podniky musely uzpůsobit své výrobní zaměření válečným požadavkům a statisíce mladých lidí z Protektorátu Čechy a Morava byly povolány k nuceným pracím v Německu. Jednalo se o muže i ženy narozené v letech 1918-1927, kteří otřesných podmínek vypomáhali v různých profesích na území říše (Babková 2010). Dle kolektivu pracovníků Kanceláře pro oběti nacismu (2003) se jednalo o 355 tisíc českých občanů, některé odhady však hovoří až o 644 tis. totálně nasazených (Krutina 2019). Důležité je také dodat, že po záboru pohraničních oblastí, došlo i k záboru rozsáhlých zemědělských prostor ve vnitrozemí pro výcvik zbraní SS. V Čechách se jednalo o území Benešovska, Neveklovska, Sedlčanska a na Moravě Vyškovska. Dále bylo zabráno okolo 500 tis. hektarů půdy židovské a šlechtické (Jech 2008).

3.3.2 Proměny způsobu obživy 1948 – 1989

První významnou událostí, po skončení Druhé sv. války, který postihl nejen zemědělství, byl hromadný odsun německého obyvatelstva. Na základě dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. ztratili českoslovenští občané německé národnosti československé občanství, a to k datu, kdy získali německou státní příslušnost nebo se k ní dobrovolně přihlásili. (Kubátová et al. 2015). K odsunu německého obyvatelstva, jehož podstatnou část tvořili zejm. malí i velcí zemědělci, začalo docházet bezprostředně po osvobození v r. 1945 a do r. 1953 bylo vysídleno 2 996 tis. osob (Jech 2008). Některé pohraniční obce ztratily téměř veškeré obyvatelstvo, což dokládá osud obcí Třebom a Sudice na Hlučínsku (Kubátová et al. 2015).

Období mezi lety 1945 a 1948 bylo pro obyvatele venkova plné nadějí. Hlavním důvodem byl fakt, že z prvorepublikové pozemkové reformy bylo stále nedotčeno 2 300 tis. hektarů a lidé doufali v jejich dorozdělení. Tyto naděje podpořil svým vyjádřením i tehdejší ministr zemědělství Július Ďuriš, který přislíbil, že v nové ústavě bude zajištěno vlastnictví půdy do 50 hektarů. Charakteristické pro zemědělskou politiku po r. 1945 byla podpora malovýroby formou přidělů pozemků do 13 hektarů, společně s dalšími opatřeními, mezi které patřily např. státními intervence cen zemědělských výrobků nebo rostoucí nabídkou cenově dotovaných výrobků, což mělo pozitivní efekt i na hospodářství selského typu. Mezi aktuální témata patřila i otázka univerzálního družstevního podnikání, mezi jehož zastánce patřili stoupenci někdejší agrární republikánské strany, kteří navazovali na myšlenky Antonína Švehly. Hlavní význam těchto družstev měl spočívat v poskytování širokého spektra

služeb svým členům a rodinné hospodářské usedlosti byly stále považovány za základ pro další vývoj zemědělství. Za stále ještě pozitivní koncepci lze považovat Hradecký program z roku 1947, který obsahoval náměty ministra zemědělství Ďuriše a v jehož obsahu lze nalézt např. konečné vyřešení otázky půdy, přiděl lesů, odstranění disparity v cenách průmyslových a zemědělských výrobků, mechanizace zemědělství, opatření v zájmu zemědělské mládeže výstavba družstevnictví, reorganizace distribuce a další. Výše zmíněné požadavky byly dobře srozumitelné a výhodné v podstatě pro všechny zemědělské vrstvy, což vysvětluje silnou podporu komunistické strany jak před, tak i určitou dobu po politickém převratu. K zásadním politickým změnám začalo docházet po únorovém převratu v r. 1948, kdy KSČ získala v podstatě neomezenou moc ve státě a ostatní politické strany ztratily jakékoliv právo demokraticky oponovat nebo vyjádřit odlišný postoj (Jech 2008).

V tomto bodě je třeba zmínit politické pozadí probíhajících změn, které přerušily historickou kontinuitu vývoje československé ekonomiky a změnila její dlouho utvářenou strukturu. Patrně nejdůležitější bylo členství Československa v sovětském bloku, který Československu přiřkl roli dodavatele strojů a zařízení pro výstavbu průmyslu ve východním bloku. Tento fakt vyžadoval hlubokou strukturální přestavbu hospodářství, která byla ukončena v letech 1953-1956. Výsadní postavení průmyslu v rámci ekonomiky způsobilo zaostávání ostatních odvětví, mezi které patřilo také zemědělství. Negativní vliv na rozvoj zemědělství neměl však pouze odliv finančních prostředků do průmyslu. Po odsunu německého obyvatelstva a konfiskaci zemědělských závodů Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců v červnu 1945 a pozemkových reformách v letech 1947 a 1948 zůstalo velké množství půdy ležet ladem a na špatných výsledcích zemědělské výroby se projevila i nezkoušenost nových vlastníků (Kaplan 2000).

K prvnímu vystřízlivění došlo při praktické realizaci již uzákoněných požadavků Hradeckého programu, kdy veškerá podpora směřovala směrem k budování kolektivizovaného zemědělství na úkor soukromých hospodářství. Nově vznikající výrobní družstva také nikdy nemohla získat opravdový družstevní ráz, který byl charakteristický pro výrobní družstva První republiky, protože byl z pozice státních orgánů zcela ignorován princip dobrovolného členství (Jech 2008). Během kolektivizace zemědělství, která probíhala v letech 1949-1959, byl do nově vznikajících státních podniků začleněn 1 milion zemědělských závodů. Ačkoliv komunistický režim zdůrazňoval ekonomické výhody kolektivního družstevnictví, stály v pozadí i cíle politické. Kolektivizace zemědělství totiž společně s industrializací a kulturní revolucí byly považovány za stavební kameny při budování socialismu. Dalším závažným politickým cílem kolektivizace bylo proto zrušení soukromého vlastnictví, které se zcela vylučovalo s filozofií socialismu. Likvidace soukromého vlastnictví spustila lavinu sociálních změn, které měly za následek faktický zánik tradičních středních vrstev na vesnici, následnou změnu sociální struktury a způsobu života venkova a jeho obyvatel. Kolektivizace byla realizována ve třech na sebe navazujících vlnách. První začala v roce 1949, druhá probíhala ve letech 1951-1952 a poslední 1955-1960 (Kaplan 2000).

Němeček (2016) velmi barvitě popisuje události spojené s kolektivizací a pohnuté osudy sedláků na Chrudimsku a Hlinecku. Počáteční záminkou, kterou komunisté použili v honu na sedláky, byl případ vraždy tří funkcionářů místního národního výboru v obci Babice, v tehdejší okrese Moravské Budějovice 2. července 1951. Lidé v této části

Českomoravské vrchoviny nebyli příliš nakloněni kolektivizaci a místní funkcionáři KSČ zde neměli snadnou pozici, což bylo příčinou mimořádných trestů v následném soudní procesu. Přestože případ Babice nebyl dodnes zcela objasněn, policie označila hlavního pachatele Ladislava Malého za agenta anglo-americké tajné služby a za další spolupachatele označila venkovské boháče a jejich syny. V soudním procesu, ve kterém bylo souzeno 14 lidí, bylo 7 odsouzeno k trestu smrti, 2 k doživotnímu vězení a dalších 5 k dlouhodobým trestům odnětí svobody. Hlavní pachatel Ladislav Malý měl být smrtelně zraněn v rámci přestřelky při pokusu o zatčení (Jech 2008; Němeček 2016).

U soudů však končili nejen sedláci, ale také velkoobchodníci, továrníci, hostinští, řemeslníci a další lidé, kteří byli označováni za třídně nepřátelské živly. V prvním čtvrtletí 1951 se konalo před okresními soudy celkem 391 procesů, v nichž bylo souzeno 39,1% dělníků, 30,1 % ostatních zaměstnaných, 12,2 % zástupců samostatných povolání, 5,6 % venkovských boháčů a 1,1 % malých rolníků. Tato situace však změnila v roce 1951 již následující měsíce po případu Babice, kdy se na území Československa konalo 183 procesů proti 210 osobám selského stavu. Nejčastěji byli souzeni za neplnění a sabotáže dodávek zemědělských výrobků, kritiku kolektivizace, spolčování proti vstupu do JZD nebo rozkladnou činnost v JZD a státních statcích. Velmi častými tresty byla konfiskace majetku, nepodmíněné odnětí svobody, peněžní tresty nebo kombinace (Jech 2008).

Vyvrcholením honu na sedláky byla státní mocí orchestrovaná Akce K (kulak). Komunistická propaganda označila vesnické boháče za hlavní viníky nedostatku potravin a označila je za nepřátele pracujícího lidu. Akce byla detailně propracovaná tak, aby přirozenou cestou vznikaly důvody k trestnímu stíhání sedláků. Nejprve vláda nařídila, aby okresní národní výbory na návrh místních národních výborů sestavily seznamy vesnických boháčů, který byl po vypracování poskytnut okresním plnomocníkům okresního výkupu. Plnomocníci dále určovali formou příkazu velikost povinných dodávek, které dle dobových výpovědí byly stanovy tak, aby byly nesplnitelné. Plnomocníci, měli také možnost provádět prohlídky zásob soukromých zemědělských závodů a případné nedostatky hlásili přímo okresnímu oddělení Veřejné bezpečnosti (Němeček 2016). V rámci akce Kulak vznikl v září 1951 dokument s názvem Směrnice ministra národní bezpečnosti, ministra vnitra ministra spravedlnosti o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů. Podstatou tohoto dokumentu byl trest zákazu pobytu, který se však nevztahoval pouze na potrestaného majitele selské usedlosti, ale v případě propadnutí majetku, také na další rodinné příslušníky. Místo nového pobytu určovala státní bezpečnost co nejdále od dosavadního bydliště a přesídlené rodiny měly být zaměstnány ve státním zemědělském sektoru, kde měly pracovat pod dozorem spolehlivých pracovníků. K vyvrcholení Akce Kulak došlo v roce 1953 a počet přesídlených rodin byl vyčíslen ke dvěma tisícům (Jech 2008).

Dalším druhem perzekuce, směřovaný tentokrát na děti ze selských rodin, byl zákaz studia na středních a vysokých školách. Tento způsob vydírání a nátlaku se však netýkal pouze selských dětí, ale stejně tak i dětí rodičů, kteří odmítli vstoupit do komunistické strany nebo jinak nevyhovovali požadavkům režimu (Jech 2008; Anderle 2013).

Státní politika kolektivizace nezměnila svůj kurz až do 60. let, kdy došlo k dočasnému uvolnění a vysvitla naděje na příklon k pružnější zemědělské politice. Tato naděje zesílila po zvolení zemědělského odborníka Josefa Borůvky do funkce ministra zemědělství. Vše se však vrátilo do starých kolejí po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968.

Krutou bilanci zemědělské politiky uplatňované proti soukromým zemědělským podnikům vystihuje dramatický pokles počtu zemědělských usedlostí o velikosti 20-50 hektarů. V roce 1949 bylo evidováno 27 653 zemědělských závodů a v roce 1957 se tento počet zredukoval na pouhých 1251. Roky normalizace již nepřinesly výrazné změny a vládní politika dál probíhala v duchu státem plánovaného hospodářství až do konce komunistického režimu v roce 1989 (Jech 2008).

V neposlední řadě je nutné dodat, že kolektivizace a orientace československé ekonomiky na průmyslovou výrobu, doslova donutila mnoho obyvatel pracujících v zemědělství změnit způsob obživy a hledat uplatnění v jiných oborech. Docházelo ke stále častějšímu stěhování za prací a postupnému odlivu obyvatel z venkova do měst. K první vlně odlivu obyvatel došlo v letech 1960-1980 a v menší míře v letech 1980-1995 (Klufová 2015).

V rámci plánovaného rozvoje venkovských sídel se od 70. let začala prosazovat koncentrace služeb, obchodu, kulturních zařízení a dalších investičních aktivit do velkých vesnic na úkor malých, kde naopak docházelo k rušení malých vesnických obchodů a pohostinství, čímž docházelo k omezování sociálního významu menších venkovských sídel. Výše uvedené změny předznamenaly budoucí vývoj, který směřoval k zavedení střediskové soustavy osídlení. V rámci slučování obcí se snížil počet venkovských obcí o zhruba čtyři tisíce a počet obcí a měst nad 5000 obyvatel vzrostl o 73 (Klufová 2015).

Slepička (1989) v souvislosti se sociálně-ekonomickými změnami 70. let upozorňuje na oddělení bydliště a pracoviště a s tím související rozvinutou dojížděku za prací. Od roku 1970 se zemědělská výroba začala přesouvat z intravilánu obce, čímž se tradičně zemědělská vesnice změnila v sídlo s převážně obytnou a rekreační funkcí. V období normalizace se zintenzivňovala dělba práce a urychlovala industrializace zemědělství. Docházelo ke slučování JZD, což vedlo ke koncentraci a větší specializaci zemědělství. V průběhu deseti let se počet jednotlivých zemědělských družstev snížil o více než 72 % a průměrná velikost obhospodařované plochy jedním zemědělským podnikem narostla o téměř 73 %. V průběhu let 1952-1979 vzrostl počet traktorů o 82 % a obilních kombajnů o 98 %. V 70. letech se prosadil pojem zemědělsko-průmyslový komplex, který zahrnoval JZD, státní statky a podniky, které jim poskytovaly různé specializované služby. Byly to např. agrochemické podniky, plemenářské a semenářské statky, strojní a traktorové stanice, zemědělské stavby, ale také podniky potravinářského průmyslu, jako např. mlékárny, cukrovary, konzervárny, pivovary a další. Zavádění nových technologií kladlo zvýšené nároky na vzdělání pracovníků v zemědělství, což se projevilo nárůstem počtu pracovníků se středním a vysokoškolským vzděláním (Kubátová 2016).

Důležitým momentem pro pracovníky v zemědělství bylo zavedení placené dovolené v roce 1975 a postupné zavádění dvousměnného provozu v živočišné výrobě, který nahradil přerušovaný jednosměnný s přerušovanou pracovní dobou. Od konce 70. let se životní úroveň na venkově začala přibližovat městu, což se projevilo ve srovnatelném, někdy i lepším vybavením domácností, což dokládá např. fakt, že automobil vlastnilo v r. 1978 61 % zemědělců, 53 % zaměstnanců a 50 % dělníků. Venkov však zaostával za městem v kvalitě a dostupnosti občanského vybavení a mnoho kulturních domů, škol, jeslí a apod. bylo budováno v rámci dobrovolných neplacených brigád označovaných jako akce Z, které však trpěly nedostatečnou odbornou přípravou a vedením prací (Slepička 1981).

3.3.3 Proměny způsobu obživy na venkově 1990 - současnost

Po pádu komunistického režimu v listopadu 1989 došlo v rámci transformace ke třem důležitým krokům. Prvním bylo navrácení majetku původním vlastníkům, druhým privatizace státních podniků a následné převedení do soukromého vlastnictví a třetím transformace JZD na nové právní formy, např. akciové a obchodní společnosti nebo zemědělská družstva (Kubátová 2016). Pozitivním faktorem polistopadového vývoje bylo zvýšení produktivity práce, která se však neprojevila v růstu příjmů a mnoho lidí pracujících v zemědělství zažilo zklamání podobné tomu, které zažili sedláci a střední rolníci v době kolektivizace po roce 1948 (Kabele 2004). Dalším faktorem, který mohl přispět k negativnímu hodnocení způsobu transformace zemědělství je skutečnost, že výhodnější pozici v začátcích soukromého podnikání v zemědělství měli pracovníci managementu bývalých státních podniků, a to zejm. díky své ukotvenosti ve formálních sociálních sítích (Hudečková 1995). Charakteristickou, pro mnoho restituentů, byla bezradnost po nabytí půdy. Noví vlastníci často uváděli, že se nemohli o půdu sami postarat z důvodu velké vzdálenosti od místa trvalého bydliště, zdraví, věku a jiných důvodů. S delším časovým odstupem se však pronajímání půdy jeví spíše jako možnost snadného přivýdělku a zároveň neochota půdu prodat (Hudečková & Lošťák 2004). Dalším důvodem nevelkého zájmu o soukromé hospodaření bylo přerušení tradice soukromého hospodaření v 50. letech 20. století (Kubátová 2016) a téměř naprostá likvidace selských rodů žijících na našem území (Jech 2008). Ti sedláci, kteří se rozhodli obnovit rodinnou tradici a začít hospodařit na znovuzískaných statcích, se mnohdy setkávali s rozpačitými odezvami místních obyvatel, zejm. těch, kterým restituce nějakým způsobem znesnadnily život. Osudy sedláků po Sametové revoluci dobře vykresluje filmový dokument Aleny Činčerové *Sedláci* (Sedláci 1997).

Přestože po roce 1989 nedošlo k masovému návratu k soukromému hospodaření, z celkového množství 47,6 tis. registrovaných zemědělských subjektů představovalo 43,2 tis. podnikání fyzických osob, tedy 83 % z celkového množství evidovaných zemědělských podniků. Průměrná rozloha zemědělské půdy obhospodařované zemědělským podnikatelem byla v roce 2016 40,7 hektarů (Ústav zemědělské ekonomiky a informací 2017).

3.4 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově

3.4.1 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově 1918 – 1947

Důležitost volného času stoupala paralelně se zkracováním pracovní doby, která od poloviny 19. století do roku 1900 klesla přibližně z 85 hodin na 60 hodin týdně (Veselá 1999). Oblíbenou příležitostí k rozptýlení, zábavě a odpočinku byly pravidelně se opakující náboženské a světské zvyky, obyčeje a rituály mezi které patřily Velikonoce, dožínky, advent, Vánoce, poutě a posvícení. Vrcholnými společenskými událostmi pak byly svatby, pohřby, procese a výpravné mše, kterých se účastnila nejen většina obyvatel vesnice, ale i lidé z okolí (Jech 2008). Tomeš (1975) rozděluje lidové obyčeje na tři hlavní okruhy. První se vztahoval k rodině, druhý ke kalendářnímu cyklu, který vycházel z koloběhu střídání ročních období (např. vynášení smrtky, stavění máje, slavnosti slunovratu) a poslední se týkal hospodářských

cyklů (např. vyhánění dobytka na pastvu, setí, sklizeň apod.). Tomeš se též zabývá funkcí lidových obyčejů, které popisuje v souvislosti s lidovými tradicemi, ceremoniály, závaznými obřady, slavnostmi a svátky a zároveň zmiňuje jejich estetickou, zábavní a organizační funkci. Bláha (1937) považuje venkov za království tradic a tradice za duši venkova. Uvádí, že udržování tradic a mravů na venkově představuje bezpečnou oporu mocenskému a právnímu řádu a základ společenské stability.

Určité pracovní činnosti a kulturní a sociální vyžití se mnohdy doplňovaly. Jednalo se zejm. o pracovní činnosti, které se vykonávaly ve skupinách a jako příklad je možné uvést draní peří, kdy se jako doprovodný program předčítaly knihy nebo se vyprávělo (Anderle 2013) nebo vaření povidel v Klešicích na Chrudimsku, kde nedílnou součástí varny na povidla byla harmonika, na kterou hrál při vaření místní policajt (Křivanová at al. 2016). Důležitým nositelem kultury byly divadelní spolky, které v improvizovaných podmínkách místních sokoloven a hostinců seznamovaly publikum s klasickou tuzemskou i zahraniční divadelní tvorbou. Většina z výše zmíněných zvyklostí, obyčejů a tradic přetrvala až do první poloviny 20. století a v redukované či pozměněné podobě i déle. Např. Anderle (2013) barvitě líčí průběh vesnických tancovaček a posvícení za První republiky a v letech 1945 – 1948, Němeček (2016) detailně popisuje průběh dožínek v obci Perálec na Chrudimsku v roce 1947 a tentýž autor (2012) dokládá existenci církevních obřadů ve vybraných obcích chrudimského okresu v roce 1972.

Ačkoliv aktivní pohyb na čerstvém vzduchu byl nedílnou součástí života na venkově, začaly již koncem 19. století vznikat tělovýchovné jednoty a spolky, které propagovaly zdravou životosprávu, morální hodnoty a národní cítění. Silné zastoupení jak ve městech, tak na venkově mělo např. Sokolské hnutí, které bylo založeno 1862 a které si ve svém programovém prohlášení dalo za úkol „Vychovati národ k největší možné dokonalosti tělesné i mravní, k pravé volnosti a svobodě a k rozvíti i uplatnění základních svérázných vlastností jeho národní povahy.“ (Pelikán 1930, s. 7). Sokolské tělovýchovné jednoty organizovaly sportovní, ale i kulturní akce a zároveň při nich začaly vznikat sportovní kluby. Obdobnou náplň měly také Dělnické tělovýchovné jednoty, které vznikly odštěpením ze Sokolského hnutí v r. 1903. Populární byl na vesnici zejm. fotbal, hokej, volejbal ale i další sporty. Atmosféru tehdejších fotbalových zápasů na vesnice barvitě popsal Anderle (2013) a o popularitě fotbalu svědčí také velký úspěch humoristické povídky Eduarda Basse Klapzubova jedenáctka, která líčí cestu vesnického, fotbalového týmu až na vrchol slávy (Bass 1922). Kniha byla dvakrát zfilmována a stala se námětem několika divadelních her. Od roku 1911 začaly vznikat oddíly české odnože světového skautského hnutí, které organizovaly české děti a mládež. Jejich zakladatelem a propagátorem byl A. B. Svojsík a českou organizaci nazval Junák – český skaut (Junák–český skaut, z.s. 2019). V kulturním životě českého venkova hrály a stále hrají důležitou roli sdružení dobrovolných hasičů, která na našem území začala vznikat od poloviny 19. st. Nejstarší sdružení dobrovolných hasičů ve střední Evropě bylo založeno v r. 1850 v Zákupcích na Českolipsku (Mannová 2016).

Spolková a kulturní činnost za Druhé republiky byla plně pod kontrolou vládních úřadů. Nařízením č. 97/1939 Sb. vešel v platnost zákon, prostřednictvím kterého vznik každého spolku musel být odsouhlasen zemským úřadem a jeho činnost nesměla odporovat veřejnému zájmu či právnímu řádu. Dříve zřízené spolky musely oznámit svůj záměr nadále vyvíjet svou činnost příslušnému okresnímu úřadu (Veselá 1995).

K obnovení demokratických práv a svobod došlo po ukončení Druhé světové války a obnovení československé státní suverenity. Spolkovou činnost a podmínky znovuoobnovení spolků zrušených v důsledku politické či jiné perzekuce za doby okupace, upravoval dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb. Demokratický vývoj byl však záhy přerušen únorovými událostmi 1948 (Veselá 1995).

3.4.2 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově 1948 – 1989

K velkým změnám došlo hned po únorovém převratu 1948, kdy se ve všech zájmových organizacích začaly ustavovat akční výbory Národní fronty, které po provedení čistek vedoucích orgánů převzaly vedení. Mnoho organizací po těchto čistkách zaniklo a zbylé se transformovaly tak, aby svým posláním přispívaly k upevňování komunistické moci. Těžiště sdružování se přesunulo do státem podporovaných a zpolitizovaných masových organizací. Vedoucím trendem bylo zakládání jedné masové organizace pro jeden obor zájmové činnosti. Společenské organizace tak ztratily nezávislost a samostatnost a sloužily k propagaci a obhajobě státní politiky. (Kaplan 2007). O tom, zda již existující spolek bude zrušen nebo začleněn do jedné z celonárodních organizací, rozhodovaly akční výbory Národní fronty, které při vynášení rozhodnutí braly v úvahu význam spolků při budování socialismu, postoj vedoucích pracovníků spolku k lidově demokratickému zřízení a zda byla v prověřované organizaci provedena očista od členů, kteří se neztotožňovali s vládní politikou (Kaplan 2002). Státní moc měla tedy zájem o vytvoření velkých organizací, které by svým zájmem pokryly všechny složky veřejného života a byly snadno ovladatelné a kontrolovatelné. Spolkový zákon č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních podává výčet těchto státem podporovaných celonárodních organizací. Patřily mezi ně Revoluční odborové hnutí, Jednotné svazy zemědělců, Československý svaz žen, Československý svaz mládeže, Československá obec sokolská, Svaz československo-sovětského přátelství a Československý červený kříž. Ministerstvo vnitra bylo odpovědné za povolování dalších organizací, které vznikly před rokem 1951 (Veselá 1995).

Souběžně s politicky motivovanými akcemi zaměřenými na likvidaci selského a kněžského stavu se z venkova začaly vytrácet jak světské, tak náboženské tradice, obyčeje a rituály, které sloužily nejen k rozptýlení a zábavě, ale zároveň utužovaly mezilidské vztahy a plnily důležitou funkci společenskou. Došlo tak k rozbití po staletí budovaných kulturních tradic, za které politická moc nabídlá pouze chabou náhradu v podobě přísně kontrolovaných vybraných institucí a občanských obřadů, které měly být novými nositeli kultury. Např. v 50. letech převzaly národní výbory matriky a svatba, jakožto tradiční křesťanský rituál, který patřil mezi vrcholné společenské akce venkovské obce (Jech 2008), byla redukována na občanský obřad (Tomeš 1975). Většina tradičních institucí, byla přejmenována tak, aby více odpovídala soudobé politické ideologii a jejich činnost byla přísně kontrolována. Příkladem takové proměny bylo zrušení Okresního osvětového domu, okresní lidové knihovny a okresního muzea v Chrudimi v r. 1970 a opětovné vzkříšení pod hlavičkou Okresního kulturního střediska, jehož vedení bylo svěřeno bývalému tajemníkovi OV KSČ (Němeček, 2012). Obdobnou proměnou prošla sportovní hnutí. Tradiční tělovýchovné jednoty i organizace českého skautingu byly zrušeny a jejich činnost převedena do státem

zřízených organizací jednotné tělovýchovy, které však v mnoha obcích nikdy nevznikly nebo neměly dlouhého trvání. Zde je třeba si uvědomit, že významnými postavami, zakladateli a organizátory původních tělovýchovných jednot byli velmi často vlastníci soukromých firem a sedláci, kteří po komunistickém převratu byli sami terčem útoků. Byly však potlačovány nejen tradiční spolky, ale i nově vzniklé, které svou činností jakkoliv vybočovaly z hlavního proudu. Přirozená potřeba lidí se sdružovat, společně se bavit a rozvíjet se, vedla mladé lidi v obci Zderaz na Chrudimsku v 50. letech k založení osvětové besedy, která zahrnovala rozmanité aktivity a svým členům nabízela čtenářský, divadelní, zahrádkářský, rybářský kroužek a organizovala další rozmanité aktivity. Veškerá činnost byla odsouhlasena školským odborem Okresního národního výboru v Poličce a mezi místními občany měla výborný ohlas až do doby, kdy na členy besedy bylo podáno několik politicky motivovaných udání, která byla tvrdě vyšetřována policií. Ačkoliv trestná činnost potvrzena nebyla, policejní vyšetřování zanechalo v obci nesmazatelnou stopu a kulturní činnost v obci začala upadat (Němeček 2012).

K určitému uvolnění politického i kulturního života došlo v 60. letech, které však brzy skončilo okupací Československa armádami varšavské pětky 21. srpna 1968. Normalizace, která probíhala v 70. letech, zastavila jakékoliv snahy o demokratizaci společnosti včetně kulturního života a veškeré projevy kultury byly pod ideologickou kontrolou komunistické strany až do Sametové revoluce, která proběhla 17. listopadu 1989.

3.4.3 Proměny v kultuře, sportu a lidových tradicích na venkově 1989 – 2016

Z tradičních projevů kultury z období První republiky se na venkově dochovaly zejména ty, které svým obsahem nijak neprovokovaly státní moc, protože vše ostatní bylo terčem pronásledování. Dokladem jsou např. smutné osudy lidových léčitelek z oblasti Bílých Karpat, jejichž život a persekuci ze strany tehdejší vládnoucí garnitury přibližuje Kateřina Tučková (2012). Svou formu si tak i v době komunistického režimu zachovaly např. masopustní obchůzky na Hlinecku, které si nejenže zachovaly svůj historický ráz, ale dokázaly ve svém projevu integrovat prvky soudobé kultury, které však nepůsobí nijak rušivě, spíše naopak. Proto je tak možné na nazdobených kloboucích zahlédnout obrázky nahých žen vystřižených z časopisů a tradiční součástí ortelu nad kobyloou čteného v závěrečné části obchůzky jsou odkazy na současné společenské dění v obci i ve státě (Vojancová 2014). Dále přetrvaly také fotbalové kluby, rybářské a myslivecké spolky a spolky chovatelů. Podrobný popis lidových tradic rozdělených dle ročních období, které se v různých formách dochovaly do dnešních dnů pak poskytuje Langhammerová (2008). V jižních Čechách se v různých podobách dochovaly zvyky Smrtné neděle a v okolí Vysokého Mýta pálení Jidáše. Velikonoční pomlázka, která se konala o velikonočním pondělí se zachovala celoplošně, stejně tak jako pálení čarodějnic o filipojakubské noci. Populární je stále na určitých místech republiky stavění máje, na pomezí Čech a Moravy se dochoval obyčej Otevírání studánek, které se provádí v druhé polovině jara a z letních slavností se na celém území ve značně pozměněné podobě dochovaly poutě, které však s původní podobou organizovaných procesí nemají příliš společného. Z podzimních tradic se dochovalo posvícení a svátek Dušiček, který

se slaví 2. listopadu a ze zimních pak zvyky spojené s Mikulášskou nadílkou a vánoční obyčej se stavěním domácích betlémů, strojení stromečků a rozdávaní dárků.

Obecně lze říci, že od devadesátých let dochází jak k obnově přerušených tradic, tak ke vzniku tradic zcela nových. Jiřikovská (1999) uvádí jako příklad nové tradice pravidelné adventní setkávání s kulturním programem u místní zvoničky v obci Lhotka u Mělníka, jako obnovené obyčej obchůzky Mikulášů, Barbor a Lucii na Slánsku a jako příklad aktualizovaného zvyku uvádí vynášení smrtky spojené se sběrem odpadků v místním parku v Roztokách u Prahy. Ačkoliv nové či pozměněné tradice mnohdy nijak nekorespondují s historií obce, poskytují příležitost k setkávání a tím i k oživení společenského života a posílení soudržnosti a územní identity.

Svou činnost obnovily na venkově tradiční tělovýchovné jednoty, organizace českého skautingu, které na našem území byly činné již v období První republiky a zároveň začaly vznikat spolky zcela nové, které se aktivně podílí na organizaci sportovních a kulturních událostí v obci.

3.5 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách venkovského prostoru

3.5.1 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách 1918 – 1948

Prvním zákonem přijatým po vzniku Československa byla Recepční norma, prostřednictvím které byly převzaty stávající zemské a říšské zákony a nařízení a zároveň všechny samosprávné úřady, dříve existující v rámci Rakousko – Uherské monarchie (Schelle 1992). Prvorepublikový zákon o obecním zřízení tedy vycházel z provizorního říšského zákona o obecním zřízení č. 170/1849 z 20. března 1849, a který byl pozměněn a doplněn novelou č. 76/1919 ze dne 31. ledna 1919, která zakotvila nové obecní orgány. Novela vymezovala čtyři druhy obecních orgánů: obecní zastupitelstvo, obecní radu, starostu a jeho náměstky a komise. Obecní zastupitelstvo bylo voleno všemi oprávněnými voliči a z jeho členů se volili členové obecní rady, jež byla výkonným orgánem obce a která byla pověřena vykonáváním usnesení obecního zastupitelstva. Primárním orgánem byla však obecní rada, která rozhodovala o záležitostech přenesené i vlastní působnosti, které nebyly vyhrazeny obecnímu zastupitelstvu. Mezi hlavní funkce starosty patřilo svolávání schůzí a zastupování obce. Obec měla možnost zřizovat komise jakožto poradní orgány (Flögel J 1931; Hácha et al. 1938). Ve třicátých letech došlo prostřednictvím zákona 122/1933 k prodloužení volebního období obecních zastupitelstev na šest let a ve snaze podřídit obce zvýšené státní kontrole, bylo nutné potvrzování starostů státními orgány. Zde je třeba poznamenat, že na obce v této době těžce dolehla hospodářská krize a koncem roku 1933 se dluhy československé samosprávy vyšplhaly na 12 miliard korun. Jedny z posledních norem, které se dotýkaly působnosti obcí, souvisely se zajištěním bezpečnosti republiky. Jednalo se o zákon č. 82/1935 Sb. o ochraně a obraně leteckým útokem a zákon č. 75/1938 Sb., který ho doplňoval. Poslední volby do obecních samospráv se konaly v r. 1938 a výsledky odrážely napjatou politickou situaci, což dokládá např. úspěch Sudetoněmecké strany ve smíšených okresech (Schelle 1992).

V napjaté době Druhé republiky (1938-1939) patřilo k typickým rysům státní správy podstatné posílení pravomocí výkonných orgánů na úkor orgánů volených, což dokládá zákon č. 330/1938 Sb. o mimořádné moci nařizovací. Prezident republiky tímto zákonem získal právo vydávat dekrety, jimiž mohla být měněna ústava. Vláda získala právo se souhlasem prezidenta upravovat prostřednictvím nařízení záležitosti, které by jinak musely být upraveny zákonem. Tímto se v podstatě suspendovaly veškeré zastupitelské sbory. Docházelo k propouštění státních úředníků, jak z důvodů rasových, tak politických. Na úrovni obcí se nově zavedl institut tajemníka, který v rámci svých kompetencí působil jako poradní orgán starosty a obecního zastupitelstva a zároveň měl možnost nadřízeným institucím předkládat rozhodnutí obecních orgánů, která považoval za závadná s návrhem na jejich zrušení (Schelle 2016).

Územní samospráva byla v době trvání Protektorátu Čechy a Morava (1938-1945) zásadně omezena a v obcích s německou menšinou byla obecní zastupitelstva rozpuštěna a nahrazena vládními komisaři. V mnoha obcích, kde byla obecní správa zachována docházelo k omezování významu obecních zastupitelstev a obecních rad ve prospěch starosty. Do obecních zastupitelstev nebyli členové voleni, ale jmenováni a ke konci války bylo vydáno nařízení, dle kterého se mělo obecní zastupitelstvo svolávat jen v případě potřeby (Hledíková et al. 2007). V řadě obcí byli starostové nahrazeni německými vládními komisaři, kteří měli urychlovat proces germanizace (Schelle 2016).

Po skončení Druhé světové války bylo Československo obnoveno na základě právní kontinuity, což ovšem naráželo na různé překážky plynoucí z paralelní existence několika zdrojů právního řádu. Souběžně byly v platnosti právní předpisy převzaté z doby rakouské monarchie, předpisy vydané v letech 1918-1938, dále z předpisy z doby pomnichovské a protektorátní a také předpisy vydané prozatímní vládou v Londýně. Zásady řešení této nepřehledné situace poskytl ústavní dekret prezidenta republiky č. 2/44 Úř. věst. o obnovení právního pořádku z 3. srpna 1944, dle kterého vešly v platnost všechny předpisy vydané do 29. září 1938 (Hledíková et al. 2007). Změny v oblasti místních orgánů státní správy byly diskutovány již za války, kdy vznikla myšlenka národních výborů. Již v této době však názory na způsob práce a fungování výborů nebyly jednotné. Zatímco prezident Beneš a exilová vláda je považovali pouze za přechodné instituce, komunisté v Moskvě a sociální demokraté je považovali za základ nové státní správy. Významným dokumentem, který řešil problematiku státní správy, byl Ústavním dekret prezidenta republiky o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění č. 18/1944 Úř. věst. čsl., dle kterého měly v poválečném Československu vzniknout na základě svobodných voleb místní, okresní a zemské národní výbory. Tyto orgány byly však definovány ještě jako prozatímní (Hledíková et al. 2007). Problematika státní správy byla na programu Košického vládního programu, který byl slavnostně vyhlášen v Košicích 1945. V páté kapitole tohoto dokumentu byly za nové orgány státního aparátu navrženy lidem volené národní výbory, jenž jsou však zde chápány jako instituce permanentní (Schelle (2016)). První národní výbory vznikaly spontánně hned v prvních dnech míru. Již v květnu 1945 bylo vydáno vládní nařízení č. 4/1945 Sb., které stanovovalo pravomoci národních výborů a způsob volby. V rámci hierarchie národních výborů bylo hlavním orgánem plénum, které rozhodovalo o nejdůležitějších otázkách v rámci obce a které volilo radu a další orgány výboru. Rada byla především výkonným orgánem pléna, ale měla i své rozhodovací pravomoci. Jako poradní

orgány rady byly ustavovány komise, ve kterých mohli zasedat i nečlenové národních výborů a které byly voleny plénem. Národní výbory přebraly veškeré kompetence obecní správy, mezi něž spadala evidence obyvatelstva, záležitosti státního občanství, otázky spolkové, shromažďovací a tiskové, spravovaly živnostenské podnikání, školství, zdravotní a sociální péči a v prvních letech i obecní majetek (Hledíková et al. 2007).

Přirozenými autoritami českého venkova první poloviny 20. století, byli sedláci což potvrzují četná literární díla. Jako příklad lze uvést divadelní hru Ladislava Stroupežnického *Naši furianti* (Stroupežnický 2005) nebo známou operu Bedřicha Smetany na libreto Karla Sabiny *Prodaná nevěsta* (Sabina 1918). Postavení sedláka a selky ve venkovské obci druhé poloviny 19. století popisuje ve venkovském románu *Frantina* Karolína Světlá (Světlá 1960), postavu chytrého sedláka – starosty najdeme v pohádkové knize pro děti Josefa Lady *Bubáci a hastrmani* (Lada 1953) a moudrého sedláka ve funkci starosty, který zabránil ozbrojenému střetu a zbytečnému krveprolití v posledních dnech před koncem Druhé světové války zvětšil ve své vzpomínkové knize *Láska za Lásku* Jiří Anderle (Anderle 2013). Jech (2008, s. 26) shrnul cíle sedlákovy snažení následovně: „Pro velké sedláky bylo vysněným přáním mít co nejvíce dobrých pozemků, co nejhonosnější usedlost uprostřed návsi, co nejlepší koně do tahu i do kočáru, furiantské sólo při vesnické tancovače, co nejbohatší svatební výbavu pro dceru a starostenskou funkci v obci.“ Sedlák znal dobře krajinu, ve které hospodařil, znal dobře sociální i ekonomické poměry obce, ve které žilo obvykle několik generací jeho rodu a měl tak výborné předpoklady stát v čele obce, což do roku 1948 bylo velmi častým jevem. Doposud se hojně používá sousloví *selský rozum*, které se považuje za synonymum jasnosti a logičnosti úsudku. Variace na sousloví *selský rozum* se objevuje i v jiných jazycích, např. v angličtině existuje slovní spojení *horse sense* a v němčině *Pferdesinn*, což v doslovném překladu znamená *koňský rozum*, přičemž význam zůstává zachován (Höschl 2017). Kromě sedláků bývali v zastupitelstvu obce také majitelé soukromých podniků a přirozené účtě se těšili lidé pracující ve školství a výchově.

3.5.2 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách 1948 – 1989

Po komunistickém převratu v únoru 1948 začaly akční výbory Národní fronty, které dle vyjádření Ministerstva vnitra podléhaly vůli lidu, provádět personální čistky. Komunisté a jejich spojenci si tak výrazně upevnili své pozice v národních výborech, kterým byly postupně svěřovány širší pravomoce a které prováděly veřejnou správu ve všech oborech. V podstatě lze konstatovat, že povinnosti, které dříve spadaly do kompetence obcí, převzaly národní výbory jakožto orgány státní správy (Hledíková et al. 2007). V roce 1954 byl schválen zákon č. 12/1954 Sb. o národních výborech a zákon č. 13/1954 Sv. o volbách do národních výborů. Národní výbory zde byly definovány jako místní orgány státní moci pracujícího lidu, které se opíraly ve své činnosti o svazek dělníků, rolníků a pracující inteligence. Jako hlavní poslání národních výborů bylo vytyčeno řízení hospodářské a kulturní výstavby socialismu v duchu směrnic vlády a zákonů republiky. Kromě těchto kompetencí a úkolů se měly národní výbory starat o hmotné a kulturní potřeby občanů (Schelle 2016).

V roce 1960 byl schválen nový zákon o národních výborech č. 65/1960 Sb., kterým se rozšířila působnost národních výborů v oblasti hospodářství, stavebnictví a místních

potřebách, takže mohly řídit a spravovat některé výrobní podniky, školy a sociální instituce. V průběhu šedesátých let, kdy začalo sílit volání po politických reformách, se podařilo prosadit zákon č. 69/1967 Sb., který obsahoval slibné formulace – např. o národních výborech zákon hovořil jako o orgánech samosprávného charakteru, ale v praktické rovině k výrazným změnám nedošlo (Hledíková et al. 2007). Tento zákon byl jedenáctkrát novelizován a jeho základní principy platily až do ukončení existence národních výborů roce 1990.

Obecně lze říci, že po roce 1948 došlo k naprosté proměně všech stránek života na venkově. Došlo k proměně elit, následkem čehož se také změnila kritéria pro vstup jednotlivce do vedoucích funkcí veřejného či politického života. Spolu s probíhající kolektivizací a postupnou likvidací veškerého soukromého podnikání, byly ze společenského života násilně odstraněni představitelé soukromého podnikání a např. sedláci, kteří byli na venkově považováni za přirozené autority, byli v lepším případě zbaveni majetku a v horším deportováni nebo uvězněni (Kubátová 2016). Na vědomosti a charakterové předpoklady byl brán zřetel až teprve po posouzení politické příslušnosti a do vedoucích pozic nejen obecní správy, ale veškerého veřejného života se tak dostávali lidé bez potřebného vzdělání a zkušeností (Jech 2008; Němeček 2016). Za účelem dosadit do důležitých pozic maximum lidí loajálních politickému režimu byly zakládány jednoleté školy pro pracující. Např. ve snaze vyřešit nedostatek právníků, kteří byli zapotřebí v četných soudních procesech při násilném prosazování kolektivizace, byly zakládány jednoleté právnické školy pro pracující, jejichž absolventi již koncem roku 1951 vedli polovinu okresních prokuratur (Jech 2008). O jednoletých zemědělských školách pro vedoucí pracovníky jednotných zemědělských družstev se zmiňuje Němeček (2016). Kubátová (2016) hovoří v souvislosti s drastickou výměnou lokálních autorit o nenávratných změnách v tradičním uspořádání sociálních vztahů na venkově.

3.5.3 Proměny ve správě venkovských obcí a elitách 1989 – 2016

Po zhroucení komunistického režimu koncem roku 1989 započala diskuse o nové podobě organizace veřejné správy. Protože se stávající systém národních výborů jevil jako nevyhovující, bylo třeba navrhnout nový způsob organizace a výsledkem diskuse byl v podstatě návrat k tradičnímu správnímu uspořádání, které bylo na našem území v platnosti do konce první Československé republiky (Schelle 2016). Prostřednictvím zákona č. 294/1990 Sb. došlo k opětovnému oddělení státní správy od samosprávy. Základní jednotkou územní samosprávy se stala obec a v návaznosti na zákon č. 294/1990 Sb. byly vydány příslušné prováděcí zákony. Jednalo se o zákony č. 360/1990 Sb., o obcích a zákon 368/1990 Sb., o volbách do zastupitelstev v obcích. Dalšími důležitými právními předpisy, které se týkaly obcí, byl zákon č. 576/1990 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí České republiky, a zákon č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do majetku obcí (Schelle 2016).

Po rozpadu federace 31. prosince 1992, platilo v nově vzniklé České republice obecní zřízení z roku 1990. Výsledkem diskuze o podobě nové republiky, byl zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územně samosprávních celků, který nabyl účinnosti 1. ledna 2000. Zákon uvádí 14 vyšších územních samosprávních celků, z toho 13 krajů a hlavní město Praha.

V důsledku této správní reformy došlo k vydání dalších právních předpisů, které upravovaly správní soustavu. V oblasti místní samosprávy se jedná zejm. o zákony č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), zákon č. 491/2001 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí, zákon č. 22/2004 Sb., o místním referendu. Tyto zákony, ačkoliv několikrát novelizované, platí do současnosti (Schelle 2016).

Základním a zároveň nejdůležitějším orgánem obce je obecní zastupitelstvo, které volí obyvatelé obce s trvalým pobytem v obecních volbách. Zastupitelstvo se schází minimálně jednou za tři měsíce a řeší nejdůležitější otázky samostatné působnosti. Zastupitelstvo volí ze svých řad obecní radu, která je jakožto výkonný orgán zastupitelstvu odpovědná a skládá se ze starosty, místostarosty a radních. V obcích, kde má zastupitelstvo méně než 15 členů se však rada nevolí a její funkce vykonává samo zastupitelstvo. Mezi funkce starosty patří zastupování obce na veřejnosti a podepisování právních předpisů vydávaných obecními orgány. Do pravomocí rady obce patří zřizování komisí, které fungují jako kontrolní a iniciativní orgány. Úkolem obecního úřadu je plnění úkolů uložených radou a zastupitelstvem v oblasti samostatné působnosti (Hledíková et al. 2007).

Po pádu komunistického režimu došlo k výrazným změnám v rámci elit na venkově. Obecně lze říci, že se do vedoucích pozic veřejného života opět dostávají vzdělaní a úspěšní lidé, stejně jako tomu bylo v době První republiky. Podstatnou změnou je však skutečnost, že mezi těmito lidmi se již tak často nevyskytují zástupci selského stavu, který byl v letech 1948-1989 z velké části zlikvidován a jen velmi málo lidem se podařilo obnovit rodinnou tradici a vrátit se k podnikání.

3.6 Náboženská víra

3.6.1 Náboženská víra 1918 – 1947

Náboženská víra byla pevně ukotvena v životě venkovského člověka a poskytovala nejen oporu v těžkých časech, ale zároveň nabízela pevnou strukturu, v jejímž prostoru se odehrával život člověka od narození až po smrt. Pouze 7,9 % obyvatel narozených do roku 1931 bylo vychováno bez náboženské víry (Laudátová, M. a Vido, R. 2010). Aktem víry nebyla pouze nedělní návštěva kostela. Víra provázela člověka ve formě náboženských rituálů každý den ranní modlitbou po probuzení. Mezi sedm základních křesťanských svátostí patří křest (vstup do církve), biřmování (přijetí daru Ducha Svatého), eucharistie (svaté přijímání), manželství, svátost smíření (zpověď), pomazání nemocných (dříve poslední pomazání) a pouze pro kněze pak kněžské svěcení (Salajka 2009). Běžnou zvukovou kulisou venkova, která souvisela s vírou býval zvuk kostelního zvonu. Pokud neměla obec kostel, ozýval se zvon z kaple nebo obecních zvoniček. Využití zvonění mělo buď charakter světský (zvonění při požáru a nebezpečí) nebo církevní. Liturgické zvonění vycházelo z církevní tradice, kterou pak upravovaly místní zvyklosti a možnosti. Do běžného režimu zvonění patřilo klekání, které se zvonilo třikrát denně a vybízelo k modlitbě a zároveň podávalo informaci o čase. Běžné odbíjení hodin se datuje od 14. st., ale i to mělo původně sakrální pozadí, kdy zvon upozorňoval na pomíjivost lidské existence a plynutí času (Lunga & Solař 2010). Význam náboženství a víry pro člověka žijícího na venkově v druhé polovině 19. století dokládají

romány Karolíny Světlé, období První republiky přibližují příběhy Káji Maříka autorky Marie Wágenerové, která publikovala pod uměleckým jménem Felix Háj.

3.6.2 Náboženská víra 1948 – 1989

Velkou změnu přinesl nástup komunistického režimu, kdy se náboženská víra stala terčem perzekucí a docházelo k násilné sekularizaci společnosti. Způsob, jakým policie a politické špičky sledovaly dění v církvích popisuje ve své studii Němeček (2012). Významnou událostí, která odstartovala řadu státních akcí zaměřených na likvidaci církví byl Číhošťský zázrak, který se odehrál 11. prosince 1949. V číhošťském kostele se dle svědků několikrát pohnul při bohoslužbě kříž postavený na oltáři. Policie obvinila faráře za úmyslné zinscenování celé události. Farář Toufar byl zatčen a na následky zranění, které při výsleších utrpěl, ve vazbě zemřel (Doležal 2016). Politická moc využila tohoto „podvodu“ na věřících k cílené propagandě namířené proti církvi. Krátce po smrti faráře Toufara následovalo další zatýkání a několik čelních představitelů církevních řádů římskokatolické církve bylo obviněno z protistátní činnosti a špionáže ve prospěch Vatikánu a anglo-americké rozvědky. V rámci vykonstruovaného procesu, který doprovázela cílená mediální kampaň, bylo 31. března 1950 odsouzeno k těžkým trestům 10 představitelů řeholnických řádů. Vyvrcholením tažení namířených proti představitelům církve však byly Akce K (kláštery) a Akce Ř (ženské řehole). V rámci těchto akcí provedených ve spolupráci veřejné bezpečnosti a StB byly přepadeny mužské a ženské kláštery a řeholníci a řeholnice byli internováni v připravených centralizačních kláštorech v odlehlém pohraničí.

Nenahraditelné škody tyto akce nezpůsobily pouze na lidských životech, ale také na kulturních památkách a uměleckých dílech. Zabavené církevní budovy převzala státní správa a armáda. Na většině zabavených staveb se brzy začala projevovat nedostatečná péče a mnohé byly ponechány napospas svému osudu (Kolouch 2014).

Výše zmíněné události hluboce zasáhly věřící a změnily postavení církve v tehdejším Československu.

3.6.3 Náboženská víra 1990 – současnost

Po uvolnění situace po roce 1989 se občané mohou opět svobodně hlásit ke své víře. Při porovnání výsledků statistických šetření provedených ve 20. a 90. letech 20. st. se však zpět k náboženství vrátila je malá část. Laudátova & Vido (2010) vysvětlují, že na náboženskou víru člověka v dospělosti má rozhodující vliv rodinná výchova a socializace v raném věku. Vzhledem k tomu, že většina lidí vyrůstala po roce 1948 v atmosféře ateismu, pro mnoho dnešních lidí již víra nehraje tak důležitou roli jako v době První republiky, což dokládají i poslední statistická šetření.

4 Metodika

Práce je případovou studií zabývající se změnami vzorců chování venkovského obyvatelstva na příkladu CHKO Železné hory. Ve snaze získat informace, které by měly určitou vypovídací hodnotu o zájmovém území jako celku, byly pro výzkumné účely vytypovány dvě obce ležící v různých částech CHKO. Pro popsání změn ve vzorcích chování byly vybrány následující kategorie: práce a podnikání, správa obcí, elity veřejného života, spolková činnost, kultura, sport a náboženství. Za účelem dosažení maximální možné objektivity, vychází studie ze tří elementárních informačních zdrojů a využívá tak metodologickou triangulaci. Veškeré zdroje, společně s technikami sběru dat, byly při vyhodnocování výsledků porovnávány a využívány tak, aby mohla vzniknout co nejucelenější představa o změnách v životě obyvatel venkova za posledních sto let.

Cenným zdrojem informací byly výpovědi tří pamětníků, kteří se dobrovolně rozhodli participovat v semistandardizovaném rozhovoru, jehož struktuře dominovaly základní otázky. Od tématu bylo možné odbíhat, což mnohdy vedlo k získání nových cenných poznatků a námětů. Tito lidé se v zájmovém území narodili a mají k němu silné citové pouto. Dva respondenti byli aktivně činní v komunální politice a po Sametové revoluci v roce 1989 zastupovali dlouhá léta své obce ve funkci starostů a jeden se po odchodu z veřejného života stal kronikářem obce. Všichni respondenti projeví hlubokou znalost regionu a ochotu pomáhat a spolupracovat. Za účelem zachování anonymity jsou v práci uváděna pouze křestní jména a počáteční písmena příjmení.

Dalším důležitým zdrojem informací použitých v práci jsou jak současná, tak historická data získaná ze statistických publikací a ročenek jak v knižní, tak digitální podobě a informace poskytnuté pracovníky statistického úřadu v Pardubicích. Jednou z překážek při zpracovávání výsledků statistických šetření byl fakt, že v různých letech dominovaly ve výzkumu různé priority, a proto v některých případech bylo těžké získat relevantní informace za určitá období. V těchto případech pak mnohdy vypomohla odborná literatura popř. záznamy v kronikách a dobových materiálech a výpovědi pamětníků. Další komplikací při práci se statistickými daty způsobilo slučování obcí v důsledku zavádění střediskové soustavy v 70. letech minulého století. Těmto změnám se posléze přizpůsobila i statistická hlášení a některá data pro malé obce již není možné za určitá období dohledat.

V neposlední řadě byla za účelem získání všeobecného přehledu použita relevantní odborná literatura, a to jak tuzemská, tak zahraniční.

4.1 Vymezení zájmového území CHKO Železné hory

František Bárta, bývalý vedoucí CHKO Železné hory, hovoří o krajině jako o systému živých a neživých složek, který k udržení harmonie nepotřebuje člověka, ale naopak člověk krajinu ke svému přežití bytostně potřebuje (Bárta 2002). Chráněné krajinné oblasti proto vznikají za účelem ochrany území se zachovalým přírodním a kulturním dědictvím a pravidla jejich vzniku a provozování jsou jasně zakotvena v legislativě. Zákon České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny definuje CHKO jako rozsáhlé území s charakteristickým reliéfem a harmonicky utvářenou krajinou s významným podílem

přirozených ekosystémů lesních i travních porostů, který mnohdy dotváří dochované památky historického osídlení. Hospodářské využití se provádí v souladu s odstupňovanými zónami ochrany. Rekreační využití je přípustné jen v případě, že nepoškozuje přírodní hodnoty. CHKO Železné hory vešla v existenci vyhláškou Ministerstva životního prostředí ČR č. 156/1991 Sb. ze dne 27. března 1991 s účinností od 1. května 1991.

4.1.1 Geografické vymezení

CHKO Železné hory zaujímá svou rozlohou 284 km², z toho 194 km² se nachází na území Pardubického kraje (okres Chrudim) a 90 km² v kraji Vysočina (okres Havlíčkův Brod). Na severu je lze ohraničit městem Slatiňany, na jihu Chotěboří a Ždírcem nad Doubravou, Hlinskem na východě a linií Třemošnice - Ronov nad Doubravou – Podhořany na západě (viz mapa v příloze 1). CHKO se nachází ve střední části pohoří Železné hory, jež jsou součástí geomorfologické oblasti Českomoravská vrchovina, lidově Vysočina. Území CHKO svou polohou spadá do území Národního geoparku Železné hory. Nejvyššími body CHKO jsou Vestec (668 m n. m.) a Spálava (663 m n. m.), přičemž oba vrcholy se nachází ve střední části CHKO, na jihozápad od Trhové Kamenice. Naopak nejnižší bod najdeme v severní části u Slatiňan a Podhořan, kde se nadmořská výška klesá až na 268 m n. m. Vnitřní část CHKO má zarovnaný povrch, který je rozrušen údolími a skalnatými roklemi, které narušují také úbočí západního hřbetu (Agentura ochrany přírody a krajiny 2019).

4.1.2 Historie osídlení a základní demografické ukazatele

Historie osídlení na území CHKO je doložena od 2. století př. n. l., což dokládají pozůstatky keltského oppida, které bylo zbudováno na skalnatém ostrohu nad řekou Chrudimkou v severovýchodní části CHKO, nedaleko Nasavrku, v nadmořské výšce 460 m n. m. a je doposud jediným objeveným keltským oppidem v regionu Východních Čech. Trvalé osídlení oblasti se datuje od 10. a 11. století, omezuje se však pouze na okrajové části, kudy vedly staré kupecké stezky. Na jihu to byla stezka Libická a na severu Trstěnická a jejich přípojky. Ostatní části území byly kolonizovány ve 12. a 13. století. Byly zakládány hrady a strážní hrádky, z nichž nejznámější a dodnes zčásti dochované jsou Lichnice, Oheb a Rabštejnek. Následně začaly vznikat osady a od konce třicetileté války je sídelní struktura v podstatě nezměnila (Správa CHKO Železné hory 2001).

V současné době žije na území CHKO 17 173 obyvatel a v celé oblasti není jediné sídlo s více než 1500 obyvateli. Hustota zalidnění dosahuje v průměru 64 obyv./ km², což je hluboko pod průměrem ČR (129 obyv./ km²). Počet obyvatel se přechodně zvyšuje v letních měsících díky populární oblasti u Sečské přehrady, kde se nachází více než 600 rekreačních objektů a dále chatovým lokalitám v údolí řeky Chrudimky, u rybníka Peklo a v dalších místech. Porovnáme-li výše uvedená data s definicí venkovského prostoru používanou OECD, Eurostatem, ale i Českým statistickým úřadem, zjistíme, že celý prostor zájmového území můžeme považovat za převážně venkovský a všechny obce nacházející se v CHKO za venkovské (Agentura ochrany přírody a krajiny 2019).

4.1.3 Klimatické poměry

Území CHKO náleží do tří klimatických oblastí. Severozápad CHKO náleží do oblasti teplé, jihozápadní a severovýchodní část do oblasti mírně teplé a výše položená místa zejména na jihovýchodě pak do oblasti chladné. V dlouhodobém průměru je nejteplejším měsícem červenec (15 až 17,5 °C) a nejchladnějším leden (−4,4 až −1,9 °C). Pokles průměrné teploty činí na 100 výškových metrech 0,63 °C. V nejnižších polohách leží sněhová pokrývka průměrně 35 dní a dosahuje výšky 20 cm a nejvyšších polohách sníh leží průměrně 100 dní v roce ve vrstvě o průměrné výšce 50 cm (Faltysová et al. 2002).

4.1.4 Geologická stavba

Svým horninovým složením patří Železné hory k nejpestřejším pohořím v České republice. Vyskytuje se zde více než sto druhů hornin a jsou zde zastoupeny téměř všechny známé geologické formace od útvarů starohorních až po útvary čtvrtohorní. Z pohledu času představuje geologický vývoj Železných hor zhruba 2,5 miliardy let. Nejstarší horniny lze nalézt v severovýchodní části, kam zasahuje svým výběžkem Chvaletická pahorkatina. V severozápadní části se rozkládá Nasavrcký masiv tvořený hlavně granity a granodiority, lidově nazývané žuly. Nejvyšší partie tvoří Ohebské krystalinikum složené především ze silně přeměněných hornin – migmatitů a ortorul. Železné hory jsou na mnoha místech protkány zlomy, na které se mnohdy vážou výskyty rud. U Podhořan a Březinky se donedávna těžily uranové rudy a fluoryt a baryt se těžil u Běstviny. Z cenných kovů se nacházely na území CHKO zlato, které rýžovali již Keltové a ve středověku pak stříbro nedaleko obce Včelákov. V 18. století probíhala těžba vápence a otevíraly se povrchové lomy na kamenivo (Správa CHKO Železné hory 2001). Výjimečnost horninového složení Železných hor zavedla příčinu vzniku geoparku Železné hory, který byl vyhlášen v roce 2012 a je spravován soukromou společností Vodní zdroje Chrudim, spol. s.r.o. V roce 2016 geopark kandidoval na zapsání do seznamu světových geoparků UNESCO, ale žádost byla zamítnuta. Jedním ze zásadních důvodů byl fakt, že je geopark řízen soukromou společností (Vaniček 2017).

4.1.5 Vodstvo

Celé území CHKO náleží do povodí středního toku Labe. Větší část, do které patří náhorní rovina a severní svahy odvodňuje řeka Chrudimka a jižní úbočí a část Hornosázavské pahorkatiny pak řeka Doubrava. Obě řeky jsou levostranným přítokem Labe. Na řece Chrudimce byly v území CHKO vybudovány dvě soustavy vodních nádrží. První, Seč-Hořelec, slouží zejména k rekreaci a jako prevence povodní na dolním toku Chrudimky. Druhá, Křižanovice-Práčov, je významným zdrojem pitné vody pro skupinový vodovod Chrudim – Pardubice s propojením na Hradec Králové (Správa CHKO Železné hory 2001).

4.1.6 Lesy

Původně byla celá oblast CHKO pokryta lesy. Převažovaly zde bučiny a bukojedliny, v menší míře pak olšiny a nejvyšších partiích pak podmáčené smrčiny (Faltysová et al. 2002). V dnešní době na většině míst převládají smrčiny, zbytky původních společenstev se pouze roztroušeně zachovaly na území celé CHKO. Dnes tvoří lesy 43% rozlohy území, ale díky zalesňování vybraných zemědělských pozemků se toto číslo pomalu zvyšuje. V Národní přírodní rezervaci Lichnice – Kaňkove hory, která se nachází v západní části CHKO, je uznaná genobanka pro sběr buku lesního a jsou sbírána i semena jedle bělokoré (Správa CHKO Železné hory 2001).

4.1.7 Flora

Floru Železných hor tvoří druhy převážně středoevropské až evropské temperátní oblasti. Ve 20. století byla luční společenstva pokrývající mokřady, rašeliniště i suché stráně převedena na kulturní a polokulturní druhově chudé louky nebo přeměněna na pole. I přesto se zachovala druhově pestrá společenstva. (Faltysová et al. 2002). Z množství 1200 zjištěných druhů vyšších rostlin je asi 1000 druhů domácích, přirozeně se vyskytujících. Mezi ohrožené druhy patří např. vrba borůvkovitá, prstnatec bezový, prstnatec listenatý nebo ostřice Davalova. Tyto jednotlivé druhy se však nevyskytují jednotlivě a jsou součástí společenství dalších druhů, jejichž výskyt je provázán s místem výskytu. Ochrana jednotlivých druhů i celých společenstev se pak provádí buď cestou pasivní ochrany stanovišť nebo aktivní péče o stanoviště. Pasivní ochrana spočívá ve vyhlašování rezervací, vyšších zón ochrany a přechodně chráněných ploch, zatímco aktivní péče spočívá v řízeném managementu a podporou ohrožených společenstev nebo jednotlivých druhů (Správa CHKO Železné hory 2001).

4.1.8 Fauna

Zoologicky spadá území CHKO do zóny středoevropských smíšených lesů a hájů. Vlivem lidské činnosti byla však tato původní fauna na mnoha stanovištích nahrazena faunou kulturní stepi. Původní druhy se nachází především ve větších zalesněných oblastech, kde byly uchovány vhodné přírodní podmínky. Mezi vzácné zástupce ze 75 druhů měkkýšů vyskytujících se na území CHKO patří vrásenka pomezní a slimáčník horský, z entomofauny lesních stanovišť vyniká tesařík *Menesia bipunctata* a kovařík *Ampedus erythrogonus*, na mokřadních loukách a rašeliništích se dochovaly modrásci rodu *Maculinea* a hnědásek rozrazilový. Na území CHKO mají stabilní populace kriticky a silně ohrožené druhy mezi které patří např. čolek velký, skokan skřehotavý, vrápenec malý, zmije obecná, skokan štíhlý a skokan zelený užovka hladká, čáp černý, ledňáček říční a další (Faltysová et al. 2002).

4.2 Stručná charakteristika obcí

4.2.1 Rabštejnská Lhota

4.2.1.1 Geografické vymezení

Obec Rabštejnská Lhota, místní část Rabštejnská Lhota, se nachází v Pardubickém kraji, asi 4 km jihozápadně od města Chrudim. Vesnice leží v členitém terénu na severozápadní hranici CHKO Železné hory a na území Národního geoparku Železné hory v nadmořské výšce 350 m. n. m.

Obcí protéká vodní tok a napájí přírodní koupaliště zvané Kopicák a požární nádrž. Na severozápadně od obce se vlévá do Markovického potoka. Ve východní části obce se nachází nebeský rybník Rohlík který je primárně napájen dešťovou vodou, ale v deštivém období je připouštěn také nevýrazným vodním tokem pramenícím několik set metrů jihovýchodně od obce. Přepad z tohoto rybníka je sveden potrubím do požární nádrže ve střední části vesnice.

V roce 2000 činila celková výměra obce včetně místních částí 710,4 ha. Z této výměry pak tvořilo 256,6 ha zemědělské půdy (36,1 %), 393 ha lesní půdy (55,3 %) 5,3 ha vodní plochy (7,5 %), 9,8 ha zastavěné plochy (13,8 %) a 45,7 ha ostatní plochy, což je 6,4 % z celkové výměry obce (OÚ Rabštejnská Lhota 2000).

4.2.1.2 Správní uspořádání

Obec Rabštejnská Lhota je obcí s rozšířenou působností a tvoří ji tři místní části. Jedná se o místní část Rabštejnská Lhota, Rabštejn a Smrkový Týnec. Sídlo obecního úřadu je v Rabštejnské Lhotě.

4.2.1.3 Historie obce

První zmínka o Rabštejnské Lhotě pochází z roku 1430 v souvislosti s hradem Rabštejn. Pravděpodobný vznik vesnice a hradu se odhaduje do období posledních Přemyslovců, kdy bylo populární dávat hradům a sídlům německá jména. Původní jméno hradu bylo Rabenstein (OÚ Rabštejnská Lhota 2000). Propojení hradu a vesnice napovídá i druhé jméno v názvu obce. Lhota je totiž název typický pro obce vzniklé v období vrcholné středověké kolonizace. Ve staročeštině výraz lhóta znamená úlevu, ulehčení, osvobození (David & Rous 2006).

V r. 1547 (rok Stavovského odboje proti českému králi Ferdinandovi I.) připadly chrudimské statky včetně Rabštejnské Lhoty královské komisi. V té době bylo ve Lhotě 8 osedlých lidí, kteří platili o sv. Jiří a o sv. Havle úroky, odváděli nájem a robotovali celkem 44 dní v roce. Je také známo, že u Lhoty byly v té době 3 rybníky, ve kterých bylo celkem 30 kop kaprů. Po skončení Třicetileté války bylo ve Lhotě 8 gruntů, ale z toho 3 rozbořené. V roce 1790 měla vesnice 13 čísel, v r. 1833 22 čísel a 159 obyvatel a v r. 1910 zde bylo 41 domů, ve kterých žilo 285 obyvatel. V r. 1950 žilo v obci 307 obyvatel, od této doby se počet obyvatel pozvolna zvyšuje (viz graf v příloze 2).

4.2.1.4 Infrastruktura, dopravní obslužnost, občanská vybavenost

V Rabštejnské Lhotě je oddílná gravitační kanalizace. Splaškové odpadní vody se odvádí do kanalizace pro veřejnou potřebu a dále na centrální čistírnu obce. Dešťové vody jsou svedeny do dešťové kanalizace obce nebo vsakovány na pozemku. Obec má zpracovaný režim nakládání s odpady. Kontejnery jsou prakticky umístěny za prodejnu Coop aniž by kazily pohled na historickou část návsi. V obci je zaveden plyn, voda, elektřina a telekomunikační síť.

Obcí prochází frekventovaná silnice druhé třídy č. 340 a na ní se v obci napojuje silnice třetí třídy č. 34016. Ochranné pásmo 15 metrů od osy přilehlého jízdního pásu není u obou komunikací v mnoha případech dodrženo. Dopravní obslužnost obce zajišťuje autobusová doprava, nejbližší železniční zastávka je ve 4 km vzdálené Chrudimi.

V obci je hostinec, prodejna Coop se smíšeným zbožím a mateřská a základní škola.

4.2.2 Horní Bradlo

4.2.2.1 Geografické vymezení

Obec Horní Bradlo, místní část Horní Bradlo, se nachází v Pardubickém kraji, asi 15 km severně od města Chotěboř, 14 km západně od Hlinska a 22 km na jih od Chrudimě. Vesnice leží v členitém terénu v centrální části CHKO Železné hory a na území Národního geoparku Železné hory v nadmořské výšce 520 m. n. m. (Horní Bradlo 2019).

Obcí protéká řeka Chrudimka, která tvoří přírodní hranici mezi místními částmi Horní a Dolní Bradlo. Na území obce do Chrudimky ústí dva nevýrazné vodní toky pramenící zhruba 1,5 a 2,2 km jižně od obce. Rybník se v obci nenachází.

V roce 2013 činila celková výměra obce včetně místních částí 2033,35 ha. Z této výměry pak tvořilo 717,7 ha zemědělské půdy (35,3 %), 1205 ha lesní půdy (59,3%), 17,24 ha vodní plochy (0,85%), 18,16 ha zastavěné plochy (0,89 %) a 74,09 ostatních ploch což je 3,64 % z celkové výměry obce (Univerzita Pardubice 2015). Vysoké zastoupení lesů na území obce není typické pouze pro Horní Bradlo a Rabštejnskou Lhotu, ale pro většinu sídel v CHKO Železné hory.

4.2.2.2 Správní uspořádání

Obec Horní Bradlo je obcí s rozšířenou působností a tvoří ji sedm místních částí. Jedná se o místní části Horní Bradlo, Dolní Bradlo, Vršov, Lipka, Travná, Velká Střítež a Javorné. Sídlo obecního úřadu je v Dolním Bradle.

4.2.2.3 Historie obce

První zmínka o Bradle pochází z roku 1329, kdy obec patřila společně s ostatními vesnicemi k bojanovskému újezdu, který v té době náležel do správy kláštera ve Vilémově. Vilémovský opat Jaroslav II. se však rozhodl přenechat celý bojanovský újezd včetně Bradla

pánům z Lichtenburka. V roce 1613 koupili ves Bradlo i s poplužním dvorem Kustošové ze Zubřího a Lipky a připojili je ke svému panství, které však v roce 1715 prodali Františku Josefovi, hraběti ze Shönfeldu a Lipka i Bradlo se tak staly součástí nasavrckého panství. Výrazný rozvoj obce nastal v r. 1865, kdy tři statky v obci zakoupil sklářský mistr Jan Růkl a na pozemcích statků postavil sklářskou huť. Rodina Růklů byla v obci velmi činná. Nechala např. vybudovat samospádový vodovod, který vedl od lesního pramene až k huti a hydrantu na návsi, z podnětu Františka Růkla byl založen v obci spolek Sokol a z jeho podnětu byla také vybudována na řece Chrudimce vodní elektrárna, která dodávala energii do huti a domu majitele. (Horní Bradlo 2019). Z výsledků SLDB vyplývá, že v obci Horní Bradlo od roku 1921 dochází k pozvolnému úbytku obyvatel (viz graf v příloze 3).

4.2.2.4 Infrastruktura, dopravní obslužnost, občanská vybavenost

V obci je zavedena voda, elektřina a komunikační síť, kanalizace však chybí. V obci není zaveden plyn. Obec zajišťuje jednou týdně svoz komunálního odpadu a dvakrát za rok svoz nebezpečného odpadu. Kontejnery pro recyklaci plastů a skla jsou umístěny za prodejnu jednota tak, aby nekazily vzhled obce. Pro uskladnění biologicky rozložitelného odpadu byly v obci umístěny kompostéry.

Územím obce procházejí dvě komunikace druhé třídy (II/343, II/344) a další místní komunikace. Většina komunikací je v havarijním stavu. Dopravní obslužnost obce je zajištěna autobusovou dopravou, nejbližší vlaková stanice je ve 14 km vzdáleném Hlinsku (Univerzita Pardubice 2015).

V obci jsou dva hostince, prodejna Coop se smíšeným zbožím a jedna menší soukromá prodejna potravin. V obci je základní a mateřská škola.

5 Výsledky šetření v zájmovém území

Šetření bylo provedeno ve dvou vybraných obcích vytypovaných v rámci zájmového území (Rabštejská Lhota, Horní Bradlo). Některé údaje a data však byly pro zlepšení objektivitu převzaty i z dalších obcí nacházejících se na území regionu nebo těsně za jeho hranicemi. Svými vzpomínkami přispěl např. pan Jiří Z. z Podmoklan, obce nacházející se v jihovýchodní části zájmového území a svůj archiv propůjčil pan Jaroslav R. z Kostelce u Heřmanova Městce, obce ležící 8.3 km západně od hranice zájmového území.

5.1 Vzorce chování v Rabštejské Lhotě a Dolním Bradle 1918 - 1947

5.1.1 Práce a podnikání

V roce 1920 stálo v Rabštejské Lhotě (místní část) 41 domů, ve kterých žilo 285 obyvatel, z čehož vyplývá, že v jednom domě žilo v průměru 6,6 obyvatel. V Horním Bradle (místní část) bylo 19 domů a 132 obyvatel. Na jeden dům tedy připadá 6,9 obyvatel. (ČSÚ 2019). Protože provedené v letech 1920 a 1930 se o druhu ekonomické činnosti obyvatel nezmiňuje, pomohly vzpomínky pamětníků a zápisy v kronikách.

Rabštejskou Lhotu obývali v době První republiky povětšinou drobní rolníci, kteří většinu roku docházeli za prací do nedaleké Chrudimě, kde se nechávali zaměstnávat ve stavebních firmách jako zedníci a tesaři. Část obyvatel Rabštejské Lhoty pracovala v obecním kamenolomu. Téměř každý měl doma malé hospodářství, o které se obvykle staraly ženy a děti. Lidé, kteří nevladnili žádnou půdu, či hospodářství, tzv. bezzemci, docházeli za prací do okolních měst a ženy vyráběly vlasové síťky. Tito lidé bydleli většinou v podnájmu u drobných zemědělců, kde obývali jednu místnost a pomáhali tak majiteli domu splácet hypotéku. V celé obci Rabštejská Lhota se nacházelo 5 větších zemědělců, kteří obhospodařovali polnosti o rozloze do 10 hektarů (Kronika obce RL).

V Horním Bradle byla hlavním zaměstnavatelem Růklova sklárna, která zaměstnávala v časech největší slávy až 90 lidí. Dále zde byly také tři větší hotely: Hotel Mareš, Hotel Růkl a penzion U Kozlů (Marie S. 2019). Jediný větší statek vlastnila rodina Růklových, což dokládá skutečnost, že žádný z místních občanů nefiguroval na seznamech „vesnických boháčů“ v souvislosti s Akcí Kulak.

Velkou událostí, která se pozitivně odrazila na rozvoji obce Rabštejská Lhota, byla pozemková reforma, která se uskutečnila ve 20. letech. V rámci reformy bylo obyvatelům Rabštejské Lhoty rozděleno více než 40 hektarů zemědělské půdy, která patřila knížeti F. J. Auerspergovi, dále 5 hektarů v katastrálním území obce Sobětuchy a 10 hektarů v katastrálním území Chrudimě. V průběhu následujících let došlo v důsledku pozemkové reformy k rozvoji výstavby v obci, kdy se nejprve proběhla výstavba nových hospodářských stavení nutných jako zázemí pro obdělávání nově získaných polností a později i výstavba nových rodinných domků (Kronika obce RL). Tento fakt potvrzují údaje získané v rámci SLDB 1930, kde se můžeme dočíst, že v obci vyrostlo v letech 1920 a 1930 devatenáct nových domů a přibýlo 58 obyvatel (ČSÚ 2019). V životě Horního Bradla se pozemková

reforma neprojevila. V období let 1920 a 1930 v obci vyrostl pouze jeden nový dům a počet obyvatel se snížil na 107 osob (ČSÚ 2019).

Ohledně podnikání je třeba zmínit, že až do roku 1948 nebylo soukromé podnikání nijak omezováno, proto v obou obcích bylo možno nalézt typické zástupce tradičních řemesel. V Rabštejnské Lhotě to byl např. dámský a pánský krejčí, holič, kovář, majitel obchodu se smíšeným zbožím, pekař a také dvě hospody (Kronika obce RL). Podobný ruch vládl i v Horním a jen přes řeku vzdáleném Dolním Bradle, kde se kromě krejčího, ševce a holiče nacházela také kolářská díla, mlýn a pila, několik obchodů a dva hostince (OÚ Horní Bradlo 2019).

V obou obcích proběhla po roce 1945 elektrifikace, kterou v Rabštejnské Lhotě uvítali zejm. zemědělci, kteří začali nahrazovat ruční pohon zemědělských strojů elektromotory. Z elektrických přístrojů pro domácnost se nejrychleji rozšířily žehličky a rozhlasové přijímače a v průběhu následujícího roku je vlastnila téměř každá domácnost (Kronika obce RL).

5.1.2 Obec a její správa, elity veřejného života

První volby do obecního zastupitelstva obce proběhly v roce 1919, kdy bylo do vedení obce zvoleno patnáct zastupitelů. Z toho bylo 9 zastupitelů z Rabštejnské Lhoty, 4 ze Smrkového Týnce a 2 z Rabštejna. Téhož roku proběhly také volby do tzv. osadních zastupitelstev, protože každá místní část měla možnost mít své zastupitelstvo, které však mělo pouze moc poradní (Kronika obce RL).

Těžké období z pohledu správy obce nastalo v době Druhé světové války, kdy většina spolků, politických stran a dobrovolných organizací byla zrušena a obecní orgány státní správy byly přímo podřízeny německým úřadům a jejich pravomoc se omezily pouze na vykonávání nařízení a příkazů protektorátní vlády. Dle pana Zdeňka T. bylo v této nelehké době hlavním úkolem starostů obce chránit občany (Zdeněk T. 2019).

Od roku 1898 do roku 1946 se v čele obce Rabštejnská Lhota vystříдалo 7 starostů OÚ Rabštejnská Lhota 2000). Dle vzpomínek pana Zdeňka T. a zápisů v obecní kronice bylo možné ověřit, že šest ze sedmi starostů měli sedlácký původ a jeden byl učitelem v obecní škole. Tato skutečnost dobře vypovídá o tom, zástupcům kterých profesí a zaměstnání se dostávalo společenského uznání a kdo stál na vrcholu veřejného života v obci. Podobná byla i situace v obci Podmoklany ležící v jihovýchodní části zájmového území. Dle vzpomínek pana Jiřího Z. se ve funkci starosty vystřídali majitel pily a mlýna, dva hospodští a jeden sedlák (Jiří Z. 2019). Paní Marie S. ve svých záznamech zjistila, že na postu starosty se v obcích Horní Bradlo vystřídali v období První republiky obchodník a krejčí. Ačkoliv druhý starosta nebyl akademicky vzdělán, měl velmi dobrý vztah ke knihám a v roce 1923 založil obecní knihovnu, o kterou se i sám staral (Marie S. 2019).

5.1.3 Spolková činnost

Nejstaršími doposud činnými spolky v obou obcích jsou sdružení dobrovolných hasičů. V Rabštejnské Lhotě bylo založeno již v roce 1904 a v Horním Bradle ještě o jedenáct let dříve. Činnost obou sdružení se neomezovala pouze na pomoc při požárech či živelných

katastrofách, ale byly a stále jsou častými organizátory kulturních a sportovních akcí. V roce 1903 byl založen v Horním Bradle tělovýchovný spolek Sokol, který svou činnost také neomezoval pouze na sportovní činnosti, ale organizoval např. i spolek divadelních ochotníků. Nejprve se cvičilo v místním hostinci, ale pro velkou popularitu byla postavena v roce 1934 nová Sokolovna. Ta sloužila nejen ke cvičení, ale též k pořádání divadelních představení, plesů, zábav a její součástí bylo i loutkové divadlo. V roce 1932 vznikl při sokolské jednotě také fotbalový klub. V Rabštejnské Lhotě byla dále v r. 1923 založena Dělnická tělovýchovná jednota Lhota, ale činnost spolku se nakonec nepodařilo zahájit. V roce 1935 vznikla místní organizace Odborové jednoty republikánských zaměstnanců Lhota, což svědčí o popularitě Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, všeobecně známé pod zkráceným názvem Agrární strana. Tento spolek provozoval svou činnost v obci po dobu tří let a zanikl společně s Agrární stranou v roce 1938. Velmi populárním, kulturně-vzdělávacím sdružením byl v Rabštejnské Lhotě spolek divadelních ochotníků, který svou činnost zahájil 29. dubna 1936. Jeho předsedou byl řídící učitel Jan Hrdý, který byl zároveň starostou obce a jednatelem sedlák Miroslav Kučera. Spolek byl již od počátku velmi aktivní a secvičil i tři divadelní hry za rok. Hrál se v prostorách nové školy a od roku 1948 na novém jevišti v hostinci U Drobílků. O představení byl ze strany diváků velký zájem. Činnost divadelního spolku byla sice během Druhé světové války zakázána, ale již v roce 1945 byl spolek obnoven. (Kronika obce RL; OÚ Rabštejnská Lhota 2000).

5.1.4 Kultura

Významným organizátorem kulturních akcí byla v obou obcích škola. Např. ze záznamů v kronice obce Rabštejnská Lhota lze vyčíst, že 5. července 1919 uspořádala škola oslavu na počest Mistra Jana Husa, 28. října 1919 oslavu prvního výročí založení republiky a 7. března 1920 oslavu 70. narozenin prezidenta Masaryka. K doprovodnému programu těchto akcí patřila dětská umělecká představení, která zahrnovala divadelní představení, recitování básní a zpěv. Vše se konalo za hojně účasti a podpory občanů obce. V roce 1928 se konala velkolepá slavnost k příležitosti odhalení pomníku obětem První světové války. Od roku 1929 se do kulturního dění začal zapojovat i místní Sbor dobrovolných hasičů, který v roce 1929 sehrál na školním jevišti první divadelní hru. Tato událost inspirovala dobrovolné hasiče ve Smrkově Týnci, kteří sehráli svoje první představení v roce 1931 a pomalu se začal formovat Spolek divadelních ochotníků Rabštejnská Lhota, který byl formálně založen v roce 1936 (Kronika obce RL).

K šíření kultury přispěly také obecní knihovny. V Rabštejnské Lhotě byla knihovna založena v roce 1921 a v obci Horní Bradlo 1923. Důležitým zdrojem informací v období První republiky bylo také rádio. První radiopřijímač byl v Rabštejnské Lhotě pořízen z fondu Lidové školy hospodářské v roce 1925. Rádio bylo umístěno v budově školy a těšilo se velké oblibě veřejnosti. V roce 1936 byly v obci rádia čtyři a do vypuknutí Druhé světové války třináct (Kronika obce RL). Kulturní činnost byla již od začátku války silně omezována až byla nakonec omezena pouze na akce podporované protektorátní vládou. Z obecních knihovných proběhly čistky a musely být odstraněny všechny knihy, které se přičily nacistické ideologii.

Obecní kroniky musely být odevzdány na obecní úřady a zápisy z válečných let byly provedeny dodatečně v roce 1945 (Zdeněk T. 2019).

5.1.5 Sport

Dle vzpomínek rodičů pana Zdeňka T. musely děti dle svých sil hodně vypomáhat v chodu hospodářství a domácnosti. Proto pohybu na čerstvém vzduchu měly více než dost. Přesto, že většinu času trávily prací, byl i čas na klukovské a dívčí hry (Zdeněk T. 2019). Organizovaná sportovní činnost v Rabštejnské Lhotě se rozšířila až se založením školy, která ke sportovní výuce používala louku za rybníkem Rohlík, kde se po škole setkávala i ostatní mládež. Mezi oblíbené hry patřil fotbal a volejbal (Kronika obce RL).

Sportovní aktivity v Horním Bradle byly ve srovnání s Rabštejnskou Lhotou více organizované, což dokládá existence TJ Sokol a založení fotbalového klubu v roce 1932 (OÚ Horní Bradlo 2019).

5.1.6 Náboženství

Protože Rabštejnská Lhota kostel ani kapli nemá, chodívalo se lesní cestou do pět kilometrů vzdálených Slatiňan. Dle SLDB z roku 1920 bylo z celkového počtu 285 obyvatel pouze 6 bez vyznání. 272 lidí se hlásilo k církvi římsko-katolické, 6 k československé a 1 člověk k evangelické (ČSÚ 1923). Návsí obce dominuje dřevěná zvonička z první poloviny 19. století, na kterou se dle vzpomínek pana Zdeňka T. zvonívalo pravidelně klekání nebo úmrtí v obci. Zvuk zvonku bylo možné v obci slyšet až do smrti obecního zvoníka v druhé polovině 40. let 20. století. Po smrti zvoníka nebyla již tato funkce obnovena (Zdeněk T. 2019).

Obdobná situace byla i v Horním Bradle. Ze 132 obyvatel se 125 hlásilo k římsko-katolickému vyznání, 1 k evangelickému a 6 bylo bez vyznání. Obec Horní Bradlo kostel nemá, ale v roce 1894 nechala vystavět Růžena Růklová (manželka majitele zdejší sklárny Františka Růkla) novogotickou kapli Panny Marie, ve které se konaly pravidelné bohoslužby. (OÚ Horní Bradlo 2019). Zajímavé bylo, že bohoslužby pro skláře se konaly v Horním Bradle v úterý, aby v případě zájmu mohli navštěvovat i nedělní bohoslužby v kostele v nedalekém Modletíně (Marie S. 2019).

5.2 Vzorce chování v Rabštejnské Lhotě a Horním Bradle 1948 – 1989

5.2.1 Práce a podnikání

V roce 1950 stálo v Rabštejnské Lhotě (místní část) 80 domů, což je o 37 více v porovnání s rokem 1921 a žilo v nich 307 obyvatel, tedy o 22 více než v roce 1921. Počet obyvatel na jeden dům se tedy v průměru snížil ze 6,6 na 3,8 obyvatel. V roce 1950 mělo Horní Bradlo (místní část) 30 domů, což je v porovnání s rokem 1921 o 11 více a 115 obyvatel tedy o 11 méně než v roce 1921. Podobně jako v Horním Bradle se průměrný počet lidí obývajících jeden dům snížil ze 6,9 v roce 1921 na 3,8 v roce 1950 (ČSÚ 2019).

Po únorovém převratu v roce 1948 docházelo pomalu, ale jistě k likvidaci soukromého podnikání a podobný osud postihl i podnikání obecní. Od roku 1950 do roku 1955 v obcích vymizelo veškeré podnikání a obce musely předat svůj majetek státu. Hospodu a obchod převzala v Rabštejnské Lhotě Jednota Hlinsko a drobné služby, které v obci tradičně zajišťovali živnostníci (např. krejčí, holič, kominík, malíř) začal poskytovat státní podnik OPOS (Kronika obce RL). Ze vzpomínek paní Marie S. a ze zápisů v obecní kronice je patrný vývoj v Horním Bradle. Obrovský vliv mělo na zaměstnanost v Horním Bradle a znárodnění Růklovi sklárny, která zaměstnávala až 90 lidí. Činnost sklárny sice přerušena nebyla, ale byla zastavena hutní výroba a zůstala pouze výroba vánočních ozdob. Rodině Růklových byl znárodněn také hotel, který přešel pod správu ROH společně s hotelem Mareš a penzionem U Kozlů. Rodina Růklových přišla i o rodinný statek a polnosti. Část rodiny zůstala v Bradle, část se odstěhovala do Pardubic a část do Prahy (Marie S. 2019; Kronika obce HB).

Ani zemědělství se nevyhnulo dramatickým změnám. O průběhu kolektivizace a osudech sedláků na Chrudimsku a Hlinecku (okresy pokrývající většinu zájmového území), velmi podrobně informuje ve své práci Němeček (2016). Přesvědčovací kampaň, kterou mělo na starosti 36 politicky uvědomělých dělníků vybraných z východočeských továren a započala v březnu 1949. Výsledkem bylo 11 přípravných výborů s 94 členy v okrese Chrudim a čtyři přípravné výbory se 40 členy v celém okrese Hlinsko. Přesvědčovací akce neměla valný výsledek a teprve každá dvanáctá schůze vedla k založení přípravného výboru, oproti původnímu předpokladu, dle kterého mělo zemědělské družstvo vzniknout v každé obci okresu.

Již v roce 1949 proběhl první pokus o založení jednotného zemědělského družstva v Rabštejnské Lhotě, který se však setkal s naprostým nezájmem ze strany občanů. Tlak na soukromé zemědělce však rok od roku sílil zejm. navyšováním požadavků na dodávky zemědělských produktů a cílenou agitací. V roce 1950 byl odebrán sedlákovi z domu č. 5 v Rabštejnské Lhotě jediný koňský samovaz v obci a převezen do Státní traktorové stanice ve Slatiňanech a stejný osud potkal i velkou vláčecí soupravu, která byla ve společném vlastnictví lhoteckých zemědělců (Kronika obce RL). Tři občané Rabštejnské Lhoty figurovali na seznamu StB v souvislosti s Akcí Kulak (Němeček 2016). Poněkud jiná situace byla v Horním Bradle, kde již v roce 1950 vzniklo JZD druhého typu a do společného ustájení bylo svedeno padesát dojnic, což popisuje dobový tisk (Hlinecká vesnice 1950). V roce 1956 proběhl druhý pokus o založení družstva v Rabštejnské Lhotě. Tentokrát bylo třináct zájemců, ale z toho deset bezzemků, takže ani tento pokus nebyl úspěšný. Neúnosné požadavky a zesílená agresivně vedená agitace vedla nakonec v roce 1957 k založení JZD Rabštejnská Lhota. Na jaře 1958 došlo ke svodu dojnic, výstavbě drůbežárny a k rozorání mezí. V roce 1960 došlo ke sloučení družstva ve vedlejší Smrkovém Týnci s JZD v Rabštejnské Lhotě a nové družstvo obhospodařovalo 278,91 hektarů půdy. Většinu prací prováděla pro družstvo Státní traktorová stanice Slatiňany. V roce 1973 bylo JZD Rabštejnská Lhota přisloučeno k JZD Sobětuchy, které v minulosti převzalo další dvě menší družstva a stalo se tak jedním z největších v okrese. V této době se již většina prací prováděla pomocí mechanizace a pouze jednocení, okopávání a sklizení cukrové řepy bylo prováděno ručně (Kronika obce RL).

Je velmi těžké si představit do jaké situace byli natlačeni soukromí zemědělci a živnostníci. K vytvoření obrazu však mohou pomoci dobové dokumenty zapůjčené ze soukromých sbírek pana Jaroslava R., které dokládají dramatický průběh kolektivizace v obci

Kostelec u Heřmanova Městce ležící 8.3 km západně od hranice zájmového území. Mezi získanými dokumenty je např. patnáct dopisů napsaných drobnými rolníky v letech 1952-1955, ve kterých se dobrovolně vzdávají přidělených pozemků, protože ze zdravotních důvodů nejsou schopni plnit povinné dodávky. Ne vždy však bylo žadatelům vyhověno, což dokládá dopis předsedy MNV (předseda MNV 1952). Ve sbírce je také zajištěno 27 záznamů o trestních správním řízení z let 1952, 1953 a 1958 vydaných v důsledku neplnění dodávek v oblasti živočišné a zemědělské výroby. V trestech převažují vysoké finanční pokuty, které v případě nezaplacení nahrazuje trest odnětí svobody. Z korespondence je patrné zjednodušení administrativy, kdy dlouhé dopisy s detailním popisem trestního přestupku o velikosti A4 nahrazuje v roce 1958 zjednodušený formulář velikosti A5. Ve sbírce se také nacházejí dopisy, které svědčí o konfiskaci majetku místnímu sedlákovu Josefu H. (Jirák J. 1954) a dopis o zbavení čestných práv (referent ONV pro vnitřní věci 1954). Josef H. se svým bratrem Bohuslavem H. dominovali na seznamu StB v rámci Akce Kulak (Němeček 2016). Mezi dalšími dokumenty je zajímavé udání na samotného předsedu nově vzniklého JZD, který vědomě sabotoval požadavek na prodej svých koní, které se družstvo rozhodlo prodat (Příhoda 1957). Nebyl to však jen předseda, kdo se nehodlal vzdát svých koní. Byl to také agronom a skupinář, což dokládá zápis z mimořádné schůze MNV (MNV Kostelec u H.M. 1959). Po poskládání střípků jednotlivých událostí si můžeme udělat obraz o tom, jakým způsobem probíhala kolektivizace vesnice a co zažívali obyvatelé venkova.

Restrukturalizace národního hospodářství a orientace na rozvoj průmyslu se projevil i na způsobu obživy obyvatel venkova. Ze SLDB, které proběhlo v letech 1961, 1970 a 1980 je patrné, že zaměstnání v průmyslu se pomalu stávalo hlavním zdrojem obživy. Vývoj počtu obyvatel pracujících v zemědělství a průmyslu ve sledovaných obcích vyjadřuje graf v příloze 4.

V souvislosti s rozvojem obce Rabštejnská Lhota je třeba zmínit výstavbu vodovodu, který byl zprovozněn v roce 1969 a výstavbu nové prodejny Jednota, která byla otevřena v roce 1971.

5.2.2 Obec a její správa, elity veřejného života

Popis hlubokých změn ve státní správě po roce 1948 podává obecní kronika Rabštejnské Lhoty. V roce 1946 proběhly volby do Ústavodárného národního shromáždění a dle výsledků voleb bylo stejným poměrem určeno také zastoupení čtyř tehdy povolených politických stran v nově se ustavujících místních národních výborech. V Rabštejnské Lhotě bylo proto v národním výboru 7 komunistů, 2 členové strany lidové, 2 členové strany národně socialistické a jeden člen strany sociálně demokratické. Předsedou výboru byl pak zvolen komunista. Po únorovém převratu v roce 1948, kdy moc ve státě převzala komunistická strana, byl v obci ustaven akční výbor a všichni nekomunističtí členové MNV byli nahrazeni komunisty. Od této doby byli do MNV voleni pouze komunisti nebo nestraniční, přičemž komunisti museli mít rozhodnou převahu. Od roku 1946 do roku 1990 se ve funkci starosty vystřídal 9 zástupců komunistické strany. Obdobně vypadala také situace v Rabštejnské Lhotě a dalších obcích zájmového území.

Ze vzpomínek pana Zděňka T. bylo možné sestavit seznam profesního zaměření předsedů zvolených do čela MNV v období 1946-1990. Chronologicky se ve vedení MNV Rabštejnská Lhota vystřídali zástupci následujících profesí: truhlář, nástrojař, pracovník okresní zemědělské správy, invalidní důchodce (bývalý truhlář), dělník, elektrikář, elektrikář, pracovník ONV Chrudim. Pamětník Jiří Z. vzpomíná, že po roce 1948 byli všichni starostové v obci Podmoklany, která se nachází na jihovýchodě zájmového území tzv. „kování“, čímž se snažil vyjádřit skutečnost, že byli všichni loajální ideálům komunistické strany (Jiří Z. 2019). Z vrcholových funkcí obecní správy tedy mizí sedláci, učitelé a představitelé podnikání a jsou nahrazováni zástupci dělnických profesí.

5.2.3 Spolková činnost

Hluboké společenské změny po roce 1948 se projevily i ve spolkové činnosti. Po únorovém převratu měla sice vládnoucí garnitura zájem na spolkovém životě, ale jen v duchu oficiální ideologie. To bylo i jedním z důvodů, proč zanikl populární divadelní spolek v Rabštejnské Lhotě. Pan Zdeněk T., který byl sám divadelním ochotníkem si vzpomíná, že členové národního výboru se snažili ovlivňovat výběr divadelních her ve prospěch komunistické ideologie, s čímž nesouhlasili členové divadelního spolku. Činnost divadelního spolku byla příkazem ONV Chrudim převedena do Českého svazu mládeže, což vedlo k omezené aktivitě spolku a nakonec i k jeho zániku v roce 1958. Ještě před zánikem divadelního spolku se v roce 1950 ustavila rabštejnská pobočka Svazu žen, který se zaměřoval zejm. na praktickou činnost a pořádal např. kurzy šití a vaření a přednášky na téma zdravotnictví. Svaz žen organizoval i tzv. Babské bály, kde ženy měly předtančení a muži samostatnou kulturní vložku. V roce 1951 vznikl Svaz československo-sovětského přátelství, ale žádnou významnou činnost nevyvíjel. Československý červený kříž byl ustaven v roce 1958. Po svém založení pořádal zdravotně přednášky, ale po roce 1970 jeho činnost prakticky zanikla (Kronika obce RL). Obdobný vývoj prodělalo i Horní Bradlo. Jediný spolek, který přetrval byla TJ Sokol a v roce 1951 založena Lidová myslivecká společnost. Pan Jiří Z. z Podmoklan vzpomíná, že místní organizace Dělnické tělovýchovné jednoty spolu s místní pobočkou organizace Skaut ukončily svou činnost v roce 1950 a poslední představení divadelních ochotníků se odehrálo v místní hospodě v roce 1947 (Jiří Z. 2019).

5.2.4 Kultura

Ze vzpomínek Marie S. je patrné, že po únorových událostech 1948 se kultura pomalu dostávala pod úplnou kontrolu vládnoucí KSČ a mezi ty největší, státem organizované oslavy, patřily prvomájové průvody (Svátek práce), oslavy výročí VŘSR (7. listopadu), oslavy Vítězného února 1948 (komunistický převrat). Mezi akce většího významu patřily Prvomájové průvody, které sice nebyly oficiálně povinné, ale účast na nich se očekávala. Proto Národní výbor v Bradle přistavoval autobus, který občany odvezl buď do nedalekého Hlinska nebo Nasavrku. Mezi kulturní akce, které nebyly politicky motivované patřily pravidelné plesy organizované místními SDH a mysliveckým spolkem Hubert. A oslavy Mezinárodního dne žen.

V kronice Rabštejnské Lhoty je záznam o zakoupení promítačky pro účely školy i veřejnosti. V roce 1957 bylo v obci zřízeno kino v sále hostince, které promítalo jednou týdně. Zpočátku byla návštěvnost velká, ale zájem postupně upadal. Dle pana Zdeňka T. byl jedním z důvodů rozvoj televizní kultury. První televize se v obci objevila v roce 1957, ale počet přijímačů se rychle rozšiřoval a popularita televizního vysílání velmi rychle rostla. Obdobný vývoj je patrný i v Horním Bradle, kde bylo kino zřízeno v sále místního hostince. Jeho obliba však klesala úměrně s rozšířením televizních přijímačů v obci.

Z tradičních kulturních událostí, které přetrvaly z dob První republiky se dochovaly pouze masopustní obchůzky v Horním Bradle, které organizuje TJ Sokol společně s občany.

5.2.5 Sport

Díky nadšení hráčů a fanoušků místního fotbalového klubu TJ Horní Bradlo, který od svého založení v roce 1932 neztratil na popularitě, bylo na travnatém pozemku ve východní části obce vybudováno v roce 1960 nové fotbalové hřiště se zázemím pro hráče a ustaven oficiální fotbalový tým TJ Sokol. (OÚ Horní Bradlo 2019). V Rabštejnské Lhotě sloužilo pro sportovní aktivity školní hřiště za rybníkem Rohlík. Na tomto rovinatém a zatravněném pozemku však MNV nechal na důkaz československo-sovětského přátelství vysázet topoly a jako alternativu poskytl svažité pozemek naproti domu č. 70, který byl však díky své svažitosti zcela nevhodný pro míčové hry. Po založení TJ Sokol v roce 1958 však bylo třeba vybudovat kvalitní sportovní plochu a vedení MNV proto po projednání záležitosti s JZD upravilo pozemek o velikosti 40 x 50 metrů naproti rybníku Kopicák, kde vzniklo nové sportoviště. Protože zájem o sport v obci vzrůstal, začala v roce 1987 diskuze o vybudování dvou tenisových kurtů, hned vedle stávajícího hřiště. Nakonec došlo k dohodě, že obec zaplatí materiál a kurty se postupně postaví formou brigád občanů, což se stalo a kurty se dokončily v roce 1991 (Kronika obce RL).

5.2.6 Náboženství

Nový režim po roce 1948 nebyl náboženské víře nakloněn. Ačkoliv církve nebyly oficiálně zakázány, byla jejich činnost přísně monitorována státní tajnou policií. Od roku 1948 do roku 1989 záznamy o náboženské víře ve statistických lexikonech obcí chybí. O celorepublikovém pronásledování věřících však svědčí celostátní akce StB s názvem Akce K (Kláštery), namířené proti církvím a věřícím (Němeček 2012; Jech 2008). Paní Marie S. vzpomíná, že v obci Horní Bradlo se snažil o zachování pravidelných bohoslužeb v kapli Panny Marie tehdejší varhaník, jeden ze synů sklářského mistra Růkly. Za svou činnost byl pronásledován a několikrát potrestán, jednou dokonce odnětím svobody. Náboženská činnost v obci klesla v letech 1948 – 1989 na minimum.

5.3 Vzorce chování v Rabštejnské Lhotě a Horním Bradle 1990 – současnost

5.3.1 Práce a podnikání

V roce 1991 stálo v Rabštejnské Lhotě (místní část) 118 domů, což je o 38 více v porovnání s rokem 1950 a žilo v nich 384 obyvatel, tedy o 77 více než v roce 1950. Počet obyvatel na jeden dům se tedy v průměru snížil ze 3,8 na 3,3 obyvatel. V roce 1991 mělo Horní Bradlo (místní část) 56 domů, což je v porovnání s rokem 1950 o 26 více a 157 obyvatel tedy o 42 více než v roce 1950. Průměrný počet obyvatel na jeden dům se snížil ze 3,8 v roce 1950 na 2,8 v roce 1991 (ČSÚ 2019).

Po pádu komunistického režimu opět nastaly vhodné podmínky pro soukromé podnikání, což s sebou přineslo oživení tradičních řemesel a dalšího podnikání na venkově. Tento fakt dokládají údaje o počtu soukromých firem v obou obcích. V současné době sídlí na území Horního Bradla a jeho místních částech 22 firem a 98 živností (Kurzy.cz. Horní Bradlo 2019). V Rabštejnské Lhotě a jejích místních částech je to pak 34 firem a 186 živností (Kurzy.cz. Rabštejnská Lhota 2019) V zemědělství se na rodinnou tradici soukromého hospodaření nepodařilo navázat a tamní JZD si tak uchovaly svou dominantní pozici. JZD 1. MÁJ v Bylanech, do kterého bylo přislučeno i JZD Rabštejnská Lhota bylo transformováno na Družstvo Agricola Bylany a původní JZD v Horním Bradle se transformovalo na akciovou společnost Zemědělská a. s. Horní Bradlo.

5.3.2 Obec a její správa, elity veřejného života

Po roce 1989 byl stávající systém národních výborů nahrazen správním uspořádáním, které bylo na našem území v platnosti do konce první Československé republiky. Ze svobodných voleb v roce 1990 vzešla nová, demokraticky volená obecní zastupitelstva v čele se starostou, která převzala správu svých obcí. Jedním z hlavních úkolů nové samosprávy bylo vyřízení žádosti o navrácení původního majetku. V Rabštejnské Lhotě se vystřídali od roku 1990 tři starostové. Dva z nich měli vysokoškolský titul a jeden ukončené středoškolské vzdělání technického zaměření (Zdeněk T. 2019). V Horním Bradle se vystřídali od roku 1990 pouze dva starostové, oba se středoškolským vzděláním, jeden zemědělského a druhý technického směru (Marie S. 2019).

5.3.3 Spolková činnost

Po pádu komunismu se uvolnila situace i ve spolkové činnosti. Spolky, u kterých nebyla přerušena tradice a fungují nepřetržitě v obou obcích od svého vzniku za První republiky, jsou sdružení dobrovolných hasičů a v Horním Bradle pak také TJ Sokol. Mezi spolky, které přetrvávaly z let 1948-1989 patří v Horním Bradle Myslivecké sdružení Hubert a v Rabštejnské Lhotě TJ Sokol. Mezi nové spolky, které vznikly po roce 1989 patří v Rabštejnské Lhotě dětská organizace Vlčata, která byla založena v roce 1991, Tenisový klub Rabštejnská Lhota (1997), Základní organizace Českého svazu chovatelů byla založena v roce (1999) a Klub

stolního tenisu (2014). V Horním Bradle vznikl v místní části Travná z popudu chatařů a chalupářů a několika místních nadšenců v roce 1994 Rybářský spolek Travná, který pořádá každý rok rybářské soutěže.

5.3.4 Kultura

Mezi tradiční organizátory kulturních akcí po roce 1989 v obou obcích zůstávají Sbory dobrovolných hasičů, TJ Sokol, školy a obecní úřady. Mezi tradiční kulturní události v obou obcích patří plesy pořádané zájmovými spolky a obcemi. V Rabštejnské Lhotě se pravidelně pořádá ples školský a hasičský a v Horním Bradle pak plesy myslivecký, ples TJ Sokol a ples společenský pořádaný obecním úřadem. Tradiční kulturní rok v obou obcích je detailně popsán v přílohách 6 a 7.

5.3.5 Sport

Hlavním organizátorem sportovních aktivit po roce 1989 zůstala v Horním Bradle TJ Sokol, která organizuje cvičení žen, fotbalový klub, volejbalové družstvo a provozuje budovu Sokolovny. V Rabštejnské Lhotě kromě TJ Sokol působí další dva nové spolky zaměřené na sport. Jsou to Tenisový klub Rabštejnská Lhota, který svou činnost zahájil v roce 1997 a Klub stolního tenisu, který vznikl v roce 2014. V obci se pomalu, ale jistě ustavuje tradice běžeckých závodů pořádaných TJ Sokol s názvem Běh o posvícenský koláč. V roce 2019 se poběží již 6. ročník tohoto závodu. Obecní úřad ve spolupráci s občany pak pořádá každoročně LHOTARUN a výtěžek ze startovného je každoročně věnován rodinám postižených dětí.

5.3.6 Náboženství

Po uvolnění situace po roce 1989 se lidé opět mohou svobodně hlásit ke svému vyznání a od roku 1991 jsou údaje o počtech věřících opět součástí statistických lexikonů obcí. Přesto však nelze říct, že by se náboženská víra stala důležitou součástí života lidí na venkově, jak tomu bylo v letech 1918 – 1947. V kapli v Horním Bradle se slouží mše dvakrát do roka, což jsou také jediné příležitosti slyšet zvon v obci. Stejně jako v období komunismu se na obecních zvoničkách zvoní jen v případě úmrtí. Porovnání počtu věřících za období První republiky a po roce 1989 nabízí graf v příloze 5. Data za období 1948 – 1989 chybí, protože víra nebyla v těchto letech zařazena do šetření ČSÚ.

6 Diskuze

6.1 Práce a podnikání

Z výsledků šetření vyplývá, že za posledních sto let došlo k výrazným změnám ve vzorcích chování souvisejících s prací a podnikáním, které se projevily zejména u lidí pracujících v zemědělství, ale také u živnostníků a majitelů soukromých firem. Ačkoliv zemědělství nebylo pro většinu obyvatel venkova ve sledovaném regionu jediným zdrojem obživy, byla půda pro obyvatele venkova velmi důležitá. Tento fakt dokládá nejen velký zájem o přiděly půdy v rámci první pozemkové reformy, ale také neochota vzdát se jí v období kolektivizace. To potvrzuje ve své práci také Němeček (2016). Venkovské obce poskytovaly množství podnikatelských příležitostí pro drobné živnostníky. Mezi typické profese patřil kovář, pekař, krejčí, obchodník se smíšeným zbožím, kominík a hostinský. Většina živnostníků provozovala svou činnost doma, což dávalo lidem důvod ke vzájemnému navštěvování a zaručovalo rovnoměrné rozmístění podnikání v obci. Pro lidi, kteří nevlastnili žádnou půdu a neměli živnost, bylo zdrojem pracovních příležitostí nejbližší město a místní podniky. Dojíždění do zaměstnání tedy nebylo ničím neobvyklým. Ke stejnému závěru dochází také Jech (2008).

Obrovské změny však nastaly po roce 1948. V zemědělství tyto změny nastartovala kolektivizace a zakládání zemědělských družstev. Ve velmi nelehké situaci se ocitli sedláci, kteří byli označeni tehdejším režimem za příčinu nedostatku potravin na trhu. Byli veřejně zesměšňováni v dobovém tisku, byli souzeni, zavíráni a vystěhováváni ze svých statků a nuceni pracovat pod dozorem ve státních podnicích. Tuto skutečnost lze doložit osudem rodiny Růklů z Horního Bradla a ke stejným závěrům ve svém zkoumání dospěla Kubátová et al. (2015). V důsledku zakládání JZD docházelo ke koncentraci zemědělské výroby mimo intravilán obcí, čímž se oddělilo místo práce od místa pobytu. Tento proces byl dokončen při přechodu na JZD druhého typu, pro které bylo charakteristické společné ustájení hospodářských zvířat. Hospodářská zvířata v soukromém vlastnictví byla hromadně svedena do zemědělského podniku. Je jen velmi těžké si představit, že prakticky ze dne na den z vesnice vymizela hospodářská zvířata. Pomineme-li lidskou stránku věci, kdy se lidé museli vzdát zvířat, která byla mnohdy chápána jako součást rodiny, ovlivnila tato událost další aspekty venkovského života (srov. Němeček 2016). Prázdné stodoly a další hospodářská stavení ztratily svůj význam a byly v pozdější době bourány nebo konvertovány na obytné místnosti, dílny a garáže. Docházelo tedy k redukci funkcí venkovského domu o čemž podrobněji informuje Blažek (2004). Při projektování nových domů se pak s hospodářskými budovami přirozeně nepočítalo vůbec. Nebyla to však jen architektura, na které se odrazila kolektivizace. Náhlá absence hospodářských zvířat způsobila hluboké změny v životním stylu bývalých majitelů. Ke stejnému závěru dospěla také Majerová (2016). Lidem na venkově na jednu stranu odpadly povinnosti spojené s péčí o zvířata a úměrně tak narostl volný čas, ale zároveň vzrostla závislost na státem organizované dodávce potravin.

Podobný osud jako sedláky potkal po roce 1948 také mnohé majitele soukromých podniků a v podstatě kohokoliv, kdo nebyl ochoten se přizpůsobit nové politické situaci.

Postupná mechanizace zemědělství a Sovětským svazem vynucená orientace československého hospodářství na průmyslovou výrobu způsobily, že mnoho lidí žijících v zájmovém území muselo začít hledat uplatnění v průmyslu. To se projevilo změnami ve struktuře zaměstnanosti, což dokládají údaje ČSÚ (viz příloha 4).

Po roce 1989 se opět naskytla možnost svobodného podnikání, což s sebou přineslo důležité změny. Na vesnici opět ožívají tradiční řemesla a soukromé podnikání. Ke stejnému závěru došel i Ryšavý (2004). Obyvatelé venkova, zejm. v oblasti Horního Bradla si začali uvědomovat rekreační potenciál venkova a v obou obcích se začíná nabízet možnost ubytování v soukromí s přidruženými službami. To dokládá např. vznik meditačního centra s ubytováním v Horním Bradle, znovuoobnovený penzion U Kozlů tamtéž. Situace v zemědělství je však jiná. Jen málo lidem se podařilo navázat na rodinnou tradici podnikání v zemědělství a prioritní postavení si tak uchovala reorganizovaná JZD.

6.2 Obec a její správa

Zásadní proměny ve třech sledovaných obdobích lze nalézt ve způsobu práce obecních úřadů. V prvním sledovaném období (1918 – 1947) měla obec možnost svobodně podnikat a rozhodovat v oblastech jak přenesené, tak i vlastní působnosti. To se změnilo po roce 1948, kdy nově vznikající národní výbory musely odevzdat majetek obcí státu a jejich hlavním posláním bylo řízení hospodářské a kulturní výstavby socialismu v duchu vládní ideologie. Po zhroutilí komunistického režimu koncem roku 1989 došlo ke zrušení národních výborů a znovuoobnovení demokratického správního uspořádání, které bylo v platnosti za První republiky.

Zajímavým zjištěním je ovšem proměna elit veřejného života. V období První republiky se ve správě obcí objevují zejm. sedláci, učitelé, majitelé místních podniků nebo hostinští. Společným jmenovatelem těchto lidí je úspěch v podnikání a vzdělanost, popř. obojí. Ke stejnému zjištění došla ve své studii také Majerová (2016). Tyto kvality však ztrácí na významu po roce 1948, kdy se do čela obcí dostávají zástupci dělnických profesí a zejm. pak lidé loajální komunistickému režimu.

Zde je třeba si uvědomit, že volby do národních výborů neprobíhaly demokraticky, což znamená, že výběr politických elit nemohl odrážet názor všech obyvatel obce. První svobodné volby proběhly až po Sametové revoluci v roce 1989, kdy se do vedení obcí dostávají demokraticky volení zástupci, obvykle úspěšní a vzdělaní lidé.

6.3 Spolková činnost

Na spolkovou činnost měly vždy velký vliv politické změny. Za první republiky docházelo ke vzniku spolků spontánně a z podnětu místních obyvatel. Spolky svým zaměřením pokrývaly různé oblasti společenského života. Běžné byly na venkově tělovýchovné organizace, divadelní a politické spolky, sdružení dobrovolných hasičů a další.

Po roce 1948, se hlavním organizátorem spolkového života stává stát. Stát také zakládá masové organizace, do kterých se začleňují již existující spolky, které jsou v souladu

s komunistickou ideologií. Mnoho tradičních spolků z První republiky v této době zaniká, což dokládá např. zánik spolku divadelních ochotníků v Rabštejnské Lhotě nebo organizace Skaut v Podmoklanech.

K obnovení svobodného spolkového života došlo po roce 1989, kdy ve své činnosti pokračují dobře zavedené spolky s dlouhou historií na venkově (SDH, myslivci, TJ Sokol) a zároveň vznikají nové. Příkladem nových organizací a spolků jsou např. dětská organizace Vlčata v Rabštejnské Lhotě (1991) nebo Rybářský spolek Travná (1994).

Nakonec je však nutné podotknout, že některé organizace, jako např. TJ Sokol, místní školy a SDH, hrály a stále hrají důležitou roli ve spolkovém životě obcí již od svého založení. K proměnám však docházelo ve způsobu jejich činnosti a možnosti svobodně rozhodovat o svých aktivitách.

6.4 Kultura

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že ačkoliv se v rámci sledovaného období měnily předměty oslav, organizace a spolky, které se podílely a dále podílejí na organizaci kulturních akcí, zůstaly až na výjimky stejné. Na organizaci kulturního života se od dob První republiky až po současnost vždy podílela škola, sbory dobrovolných hasičů, obecní úřady a TJ Sokol, ke kterým se později připojily myslivecká a rybářská sdružení. Ke spolkům, které po roce 1948 zanikly a jejichž činnost se nepodařilo ve většině obcí obnovit pak patří divadelní spolky a některé sportovní organizace.

Je třeba poznamenat, že kulturní akce hrály a hrají velmi důležitou roli v životě venkova, a to zejm. z toho důvodu, že poskytují příležitosti k setkávání a působí jako prostředek k utužování společenských vztahů. Ke stejnému závěru dospěla také Kubátová (2016).

Dále je důležité podotknout, že v období 1918 – 1947 vznikaly kulturní akce přirozeně a iniciativa vycházela z podnětu místních obyvatel. V období 1948 – 1989 se o organizaci kultury staral stát, který zejm. u ideologicky motivovaných oslav dokonce sledoval účast/neúčast jednotlivých občanů na vybraných akcích. To dokládá svým vyprávěním i paní Marie S. (2019), která si vzpomíná, že u příležitosti oslav Svátku práce obec přistavovala pro občany autobus, aby se zajistila co největší účast.

Po demokratizaci společnosti po roce 1989 se organizace kulturních akcí vrací zpět do rukou občanů a obcí a kromě již tradičních oslav (spolkové plesy, pálení čarodějnic) vznikají i nové místní tradice (rozsvěcování vánočního stromu, tříkrálové sbírky apod.).

6.5 Sport

Po vyhodnocení šetření je třeba poznamenat, že samotná sportovní činnost v rámci sledovaného období dotčena nebyla. Došlo však k výrazným změnám v organizaci sportovních činností. O organizaci a propagaci sportu se na venkově staraly různé sportovní organizace, z nichž některé přetrvaly po dobu celých sta let (TJ Sokol) a některé byly v 50. letech 20. st. zrušeny a jejich činnost se mnohdy již nepodařilo v plné míře obnovit. Takový

osud potkal např. DTJ (Dělnické tělovýchovné jednoty). Po roce 1989 vznikají však nové sportovní spolky a kluby. Tyto spolky organizují různé sportovní akce, které se pomalu stávají tradicí. K takovým organizacím patří např. Kluby tenisu a stolního tenisu v Rabštejnské Lhotě .

6.6 Náboženství

Náboženská víra byla v posledních sto letech ovlivněna zejm. politickými změnami a následnými změnami ve společnosti. V období První republiky se pouze hrstka obyvatel označovala za ateisty. Většina lidí žijících v rámci zájmového území se hlásilo k víře římsko-katolické a menší část pak k víře evangelické. Po únorovém převratu v roce 1948 se však změnila situace ve společnosti a náboženská víra se stala terčem perzekuce. To se projevilo i na vzorcích chování, kdy lidé byli nuceni své přesvědčení skrývat a náboženské obřady byly nahrazeny obřady světskými. Pokles religiozity, který je patrný z posledních sčítání lidu vysvětluje Laudátová & Vido (2010) výchovu současných mladých lidí v duchu ateismu. Jak se bude nadále vyvíjet význam náboženské víry ve společnosti zůstává tedy námětem dalšího zkoumání. Vývoj počtu věřících ve sledovaných obcích vyjadřuje graf v příloze 5.

7 Závěr

Vzorci chování prošly za sledované období na venkově četnými změnami a současná podoba venkova je produktem řady událostí a procesů, jenž se odehrály v blízké či více vzdálené minulosti. Rozhodujících momentů v uplynulých sto letech je celá řada. Mezi ty nejdůležitější lze však bezesporu zařadit kolektivizaci a s ní spojenou koncentraci zemědělské výroby mimo obce. Dále zrušení soukromého podnikání a převedení drobných služeb a řemesel do státních podniků, což stejně tak jako u kolektivizace mělo za následek oddělení místa práce od místa bydliště. Důležitým momentem byla také náhlá restrukturalizace národního hospodářství a jednostranná orientace na průmysl, kdy mnoho lidí bylo nuceno hledat zdroj obživy právě v průmyslových odvětvích. Velké změny přinesla také tvorba střediskové soustavy osídlení v 70. letech, kdy veškeré investice směřovaly do vytypovaných větších obcí a po roce 1989 pak transformace společnosti a hospodářství a návrat k demokratickým principům.

Výše uvedené události se pak postupně odrážely na způsobu chování a životním stylu obyvatel. Markantní rozdíly najdeme ve způsobu práce a podnikání, v organizaci kulturního a spolkového života, způsobu správy obcí a míře religiozity obyvatel venkova.

Pro současný venkov je typické hledání kořenů a snahy navázat na to dobré z minulosti. Nejedná se jen o obnovu samosprávy obcí, jejíž současný model byl převzat z období První republiky, ale také o obnovu a udržování tradic, hodnot a zvyků, které mají stále co nabídnout (např. masopustní obchůzky, vánoční koncerty, tříkrálové obchůzky apod.).

To, co zůstalo pro venkov typické, je spolupráce tradičních vesnických organizací a spolků v organizaci společenského života v obcích. Tělovýchovné jednoty a sbory dobrovolných hasičů, které ve většině obcí přetrvaly v nezměněné podobě již z dob První republiky, se podílely a stále podílejí na organizaci sportovních akcí, akcí pro děti a mládež, plesů a koncertů. Velmi důležitou úlohu v oblasti kultury hrají pracovníci a žáci místních škol, kteří často zajišťují buď hlavní nebo doprovodný program společenských událostí.

Směřování obnovy současného venkova je z velké části ovlivněno nastavením dotačních programů a finančních podpor, které obcím pomáhají s dalším rozvojem. Do určité míry je proto možné předvídat další vývoj venkova z programových dokumentů vlády a Evropské unie, zejm. pak Programu rozvoje venkova 2014-2020.

V rámci zájmového území existují disparity ve vývoji počtu obyvatel, které korelují se vzdáleností sídel od větších měst, jenž nabízí pracovní příležitosti a další výhody. V obcích, které se nacházejí v blízkosti větších měst lze pozorovat amenitní migraci a projevy suburbanizace (Rabštejnská Lhota, Smrkový Týnec). V obcích od města vzdálenějších je trend spíše opačný.

Diplomová práce potvrzuje, že změny vzorců chování obyvatel venkova i příčiny těchto změn je možné za pomoci analýzy vybraných ukazatelů popsat. Existují však další indikátory, jejichž zkoumání by mohlo přispět k popisu změn životního stylu venkova, kterými se práce nezabývá. Patří sem např. proměny v oblasti rodinného života, jídelníčku a oblékání nebo důsledky rozšíření moderních technologií a sociálních sítí. Tímto směrem by se tedy mohl ubírat další výzkum.

8 Literatura

- Agentura ochrany přírody a krajiny. 2019. Charakteristika oblasti. Available from <http://zeleznehory.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/> (accessed January 2019)
- Anderle J. 2013. *Láska za lásku*. Radioservis, Praha.
- Atlas krajiny České Republiky. 2009. Ministerstvo životního prostředí. Available from <https://www.mzp.cz/atlas.krajiny/start.pdf> (accessed January 2019)
- Babková T. 2010. Jak jsme nedobrovolně sloužili Říši. Český Rozhlas. Available from <https://plus.rozhlas.cz/jak-jsme-nedobrovolne-slouzili-risi-6656363> (accessed January 2019)
- Bailey J, Davies C, McCrossin T, Kiernan M, Skinner R, Steinbeck K, Mendis K. 2018. Fit4AMs: Structuring a Lifestyle Intervention for Rural Overweight and Obese Young Adult Males Using Participatory Design. *Journal of Adolescent Health* **62**: 565-571 Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X17303208> (accessed February 2019)
- Bass E. 1922. *Klapzubova jedenáctka*. Fr. Borový, Praha.
- Bárta F. 2002. Předmluva. Page 7 in Mackovčín P, Sedláček M, editors. *Chráněná území ČR, sv. IV. Agentura ochrany přírody a krajiny a EkoCentrum Brno*, Praha.
- Bláha I A. 1937. *Sociologie sedláka a dělníka*. Orbis, Praha.
- Blažek B. 2004. *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*. ERA, Brno.
- Blažek B. 1998. *Venkov, města, média*. Sociologické nakladatelství, Praha.
- Bunce M. 1994. *The countryside ideal Anglo: American images of landscape*. Routledge, London-New York.
- Cowper W. 1890. *The task and other poems: Truth and other poems*. Religious Tract Society, London. Available from <https://www.eighteenthcenturypoetry.org/works/o3795-w0010.shtml>. (accessed January 2019)
- Česká národní rada. 1992. Zákon 114 o ochraně přírody a krajiny ze dne 19. února 1992. Pages 666-692 in *Sbírka zákonů České republiky, 1992, částka 28*. Česká republika. Available from <https://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/%24%24OpenDominoDocument.xsp?documentId=58170589E7DC0591C125654B004E91C1&action=openDocument> (accessed January 2019)
- ČSÚ. 2019. *Historický lexikon obcí: Počet domů a obyvatel podle výsledků sčítání od roku 1869 v obcích vybraného SO ORP*. Available from https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_U~501_null_&katalog=31674 (accessed January 2019)

- ČSÚ. 1923. Statistický lexikon obcí v Čechách: výsledky sčítání lidu k 15. únoru 1921. Státní úřad statistický, Praha.
- ČSÚ. 1934. Statistický lexikon obcí v republice Československé: výsledky sčítání lidu k 1. prosinci 1930. Orbis, Praha.
- ČSÚ. 1955. Statistický lexikon obcí v republice Československé: výsledky sčítání lidu k 1. březnu 1950. Státní úřad statistický a ministerstvo vnitra, Praha.
- ČSÚ. 1966. Statistický lexikon obcí ČSSR: výsledky sčítání lidu k 1. březnu 1961. Statistické a evidenční nakladatelství tiskopisů, N.P., Praha.
- ČSÚ. 1974. Statistický lexikon obcí ČSSR: výsledky sčítání lidu k 1. prosinci 1970. Federální statistický úřad a ministerstvo vnitra ČSR a SSR, Praha.
- ČSÚ. 1982. Statistický lexikon obcí ČSSR: výsledky sčítání lidu k 1. listopadu 1980. SEVT, Praha.
- ČSÚ. 1994. Statistický lexikon obcí České republiky: výsledky sčítání lidu ke 3. březnu 1991. SEVT, Praha.
- ČSÚ. 2005. Statistický lexikon obcí České republiky: výsledky sčítání lidu k 1. březnu 2001. Ottovo nakladatelství, Praha.
- ČSÚ. 2013. Statistický lexikon obcí České republiky: výsledky sčítání lidu ke 26. březnu 2011. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ Pardubice. 2009. Postavení venkova v Pardubickém kraji. Český statistický úřad, Pardubice.
- Dostál V V. 1998. Agrární strana. Atlantis, Brno.
- David J, Rous P. 2006. Neviditelní svědkové minulosti, místní a pomístní jména na Vysočině. Academia, Praha.
- Doležal M. 2016. Krok do tmavé noci. Nezávislý podmelechovský spolek, Praha.
- Evans C. 1997. My People. Poetry Wales Press Ltd, Bridgend.
- Faltysová et al. 2002. Pardubicko. Pages 5-314 in Mackovčín P, Sedláček M, editors. Cháněná území ČR, sv. IV. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha.
- Flögel J. 1931, Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře. Vladimír Orel, Praha.
- Hácha E, Hoetzel J, Weyer F, Laštovka K. Slovník veřejného práva československého. Polygrafia, Brno.
- Háj F. 2015. Kája Mařík. Ottovo nakladatelství, Praha.
- Hartl P, Hartlová H. 2010. Velký psychologický slovník. Portál, Praha.
- Heley J. 2010. The new squirearchy and emergent cultures of the new middle classes in rural areas. *Journal of Rural Studies* **26**: 321-331 Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016710000215> (accessed February 2029)

- Hledíková Z, Janák J, Dobeš J. 2007. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Hlinecká vesnice. 1950. JZD Horní Bradlo ukončilo jedno, započalo druhé. in Němeček. Osudy sedláků na Chrudimsku a Hlinecku po roce 1948. Josef Němeček vlastním nákladem, Chrudim.
- Höschl C. 2017. Zdravý rozum: Pomáhá selské uvažování při hledání jednoduchých řešení?. Reflex. Available from <https://www.reflex.cz/clanek/veda/81891/zdravy-rozum-pomaha-selske-uvazovani-pri-hledani-jednoduchych-reseni.html> (accessed January 2019)
- Horton J. 2008. Producing Postman Pat: The popular cultural construction of idyllic rurality. *Journal of Rural Studies* **24**: 389-398 Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016708000211> (accessed January 2019)
- Hrabal B. 2005. Slavnosti sněženek. Mladá fronta, Praha.
- Hudečková H, Lošťák M. 2004. Jedna lokalita, dva zemědělské podniky: Jeden nebo dva světy? Pages 137-161 in Kandert J, editor. Jihomoravský venkov po socialismu. Filiposvsko na konci devadesátých let 20. století. Matfyzpress, Praha.
- Hudečková H. 1995. Privatizace v zemědělství a obnova venkova. *Sociologický časopis* 4: 449 – 462. Available from <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/87-sociologicky-casopis-4-1995/1530> (accessed January 2019)
- Cheng Y-R. 2015. Investigation and countermeasures on the health-promoting lifestyle of the disabled elderly in a rural area. *Chinese Nursing Research* **2**: 107-109. Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2095771816000062> (accessed March 2019)
- Ilustrovaný encyklopedický slovník. 1982. Academia, Praha.
- Jech K. 2008. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Vyšehrad, Praha.
- Jiráček J. 1954. Výmlatový plán. JZD Kostelec u Heřmanova Městce. Archiv pana Jaroslava R.
- Jeřábek R et al. 1981. Proměny jihomoravské vesnice. *Národopisné studie z Broumovic*. Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno.
- Jiří Z. 2019. Pamětník, dlouholetý starosta obce Podmoklany.
- Jiříková V. 1999. Folklorismus – móda, ideologie, či přirozená potřeba?. Pages 53-57 in Krist J. editor. *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky (1918-1998)*. Ústav lidové kultury, Strážnice.
- Junák – český skaut z. s. 2019. Historie. Available from <https://www.skaut.cz/skauting/historie/> (accessed January 2019)
- Kabele J. 2004. Přerodové procesy ve Filipově a v české společnosti. Pages 226-257 in Kandert J, editor. *Jihomoravský venkov po socialismu*. Filiposvsko na konci devadesátých let 20. století. Matfyzpress, Praha.

- Kancelář pro oběti nacismu. 2003. „Nepřichází-li práce k tobě...“. Česko-německý fond budoucnosti, Praha. Available from <http://www.fondbudoucnosti.cz/obeti-nacismu/vystavy-o-nucenem-nasazeni/> (accessed January 2019)
- Kaplan K. 2007. Proměny české společnosti 1948-1960. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha.
- Kaplan K. 2002. Kořeny československé reformy 1968. III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci. Doplněk, Brno.
- Kaplan K. 2000. Kořeny československé reformy 1968. Doplněk, Brno.
- Klufová R. 2015. Demografický vývoj a typologie českého venkova v kontextu prostorových souvislostí. Wolters Kluwer, Praha.
- Kolouch F. 2014. Likvidace řeholí v Československu – Bartolomějská noc. Občanské sdružení PANT. Available from <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/likvidace-reholi-v-ceskoslovensku-bartolomejska-noc> (accessed February 2019)
- Krutina J. 2019. Novodobé otroctví - totální nasazení 640 000 Čechů v Německu. České národní listy. Available from <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/novodobe-otroctvi-totalni-nasazeni-640-000-cechu-v-nemecku.html> (accessed January 2019)
- Kronika obce Horní Bradlo.
- Kronika obce Rabštejnská Lhota.
- Křivanová M, Vojancová I et al. Soubor lidových staveb Vysočina. Národní památkový ústav, Sychrov.
- Kubátová et al. 2015. Mezigenerační proměny způsobu života na Hlučínsku. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha.
- Kubátová H. 2016. Proměny příměstského venkova a venkovské každodennosti. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.
- Kurzy. cz. 2019. Horní Bradlo. Available from <https://www.kurzy.cz/obec/horni-bradlo> (accessed February 2019)
- Kurzy. cz. 2019. Rabštejnská Lhota. Available from <https://www.kurzy.cz/obec/rabstejnska-lhota/> (accessed February 2019)
- Lada J. 1953. Bubáci a hastrmani. SNDK, Praha.
- Laudátová M, Vido R. (2010). Současná česká religiozita v generační perspektivě. Sociální studia 4:37-61. Available from https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5854 (accessed January 2019)
- Langhammerová J. 2008. Čtvero ročních dob v lidové tradici. Petrklíč, Praha.
- Liessman K P. 2012. Universum věcí: k estetice každodennosti. Academia, Praha.
- Little J, Austin P. 1996. Women and the Rural Idyll. Journal of Rural Studies 2:101-111. Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0743016796000046> (accessed March 2019)

- Lunga R, Solař J. 2010. Kostelní věže a zvonice. Grada Publishing, Praha.
- Majerová V, Čmejrek J. Český venkov 2005: Rozvoj venkovské společnosti. Česká zemědělská univerzita, Praha.
- Mannová J. 2016. Zákupy: Hasiči drží rekord – jsou nejstarším SDH ve střední Evropě. Český rozhlas. Available from <https://sever.rozhlas.cz/zakupy-hasici-drzi-rekord-jsou-nejstarsim-sdh-ve-stredni-evrope-6825608> (accessed January 2019)
- Marie S. 2019. Pamětnice, bývalá učitelka ZŠ Horní Bradlo.
- Maříková P, 2008. In Český venkov 2008: proměny venkova. Česká zemědělská univerzita, Praha.
- Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. 1933. Československý kompas, Praha.
- Ministerstvo životního prostředí. 1991. Vyhláška 156 o zřízení chráněné krajinné oblasti Železné hory ze dne 27. března 1991. Pages 655-659 in Sběrka zákonů České republiky, 1991, částka 30. Česká republika. Available from <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=156&r=1991> (accessed January 2019)
- MNV Kostelec u Heřmanova Městce. 1959. Zápis z mimořádné schůze MNV. Archiv pana Jaroslava R.
- Na samotě u lesa [film]. 1976. Režie Jiří Menzel. Československo.
- Němeček J. 2016. Osudy sedláků na Chrudimsku a Hlinecku po roce 1948. Josef Němeček vlastním nákladem, Chrudim.
- Němeček J. 2012. Husákova normalizace na Chrudimsku. Josef Němeček vlastním nákladem, Chrudim.
- Ottůvslovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie všeobecných vědomostí. 1907. J. Otto, Praha.
- OÚ Horní Bradlo. 2019, Historie. Available from <http://www.hornibradlo.cz/historie/historie-obce/> (accessed January 2019)
- OÚ Rabštejnská Lhota. 2000. Obec Rabštejnská Lhota v roce 2000. Obecní úřad Rabštejnská Lhota, Chrudim.
- OÚ Horní Bradlo. 2019. Zpravodaj Horního Bradla a místních částí. Available from <http://www.hornibradlo.cz/files/attach/1547456077-zpravodaj.pdf> (accessed January 2019)
- Pelikán J. 1930. Sokolská myšlenka. Československá obec sokolská, Praha.
- Petrusek M. 1996. Velký sociologický slovník. Karolinum, Praha.
- Postavení venkova v pardubickém kraji. 2009. Český statistický úřad, Pardubice.
- Předseda MNV Kostelec u H.M. 1952. Zamítnutá žádost. MNV Kostelec u Heřmanova Městce. Archiv pana Jaroslava R.

- Příhoda 1957. Dopis Národnímu výboru v Kostelci u Heřmanova Městce. Archiv pana Jaroslava R.
- Příruční slovník naučný. 1967. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.
- Rauhaut D, Littke H. 2016. `A one way ticket to the city please!` on young women leaving the Swedish peripheral region Västernorrland. *Journal of Rural Studies* **43**: 301-210 Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016715000480> (accessed January 2019)
- Referent ONV pro vnitřní věci. 1954. Rozsudek o zbavení čestných práv občanských. Okresní národní výbor v Chrudimi. Archiv pana Jaroslava R.
- Ryšavý D. 2004. Filipovský průmysl a podnikání v obchodě a ve službách. Pages 117-136 in Kandert J, editor. *Jihomoravský venkov po socialismu. Filiposvsko na konci devadesátých let 20. století*. Matfyzpress, Praha.
- Salajka A. 2009. Svátost, svátosti. *Theofil.cz*. Available from <http://revue.theofil.cz/krestanske-pojmy-detail.php?clanek=734> (accessed February 2019)
- Sedláci [dokumentární film]. 1997. Režie Alena Činčerová. Česko. Available from <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10099469448-sedlaci> (accessed January 2019)
- Schelle K. 2016. *Dějiny veřejné správy*. Wolters Kluwer ČR, Praha.
- Shucksmith M. 2016. Re-imagining the rural: From rural idyll to Good Countryside. *Journal of Rural Studies* **59**: 1-10 Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016716301632?via%3Dihub> (accessed January 2019)
- Schelle K. 1992. *Kapitoly z dějin státní správy*. Masarykova univerzita v Brně, Brno.
- Slepička A. 1989. *Přeměny venkova (venkov našeho věku)*. Svoboda, Praha.
- Slepička A. 1981. *Venkov a/nebo město*. Svoboda, Praha.
- Somerville P, Smith R, McElwee G. 2015. The dark side of the rural idyll: Stories of illegal/illicit economic activity in the UK countryside. *Journal of Rural Studies* **39**: 219-228. Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016714001557?via%3Dihub> (accessed March 2019)
- Správa CHKO Železné hory. 2001. *Chráněná krajinná oblast Železné hory: Informatorium 2001*. Grantis s.r.o., Ústí nad Orlicí.
- Sabina K. 1918. *Prodaná nevěsta: komická zpěvohra ve dvou jednáních: libreto*. Art. Novák, Praha.
- Stroupežnický L. 2005. *Naši furianti: obraz života v české vesnici o čtyřech dějstvích*. Nakladatelství Artur, Praha.
- Světlá K. 1960. *Frantina*. SNKLHU, Praha.

- Tomeš J. 1975. Současné funkce lidových obyčejů a občanské obřady. Pages 156-162. in Frolec V, Krejčí M, Tomeš J. editoři. Životní prostředí a tradice. Blok, Brno
- Tučková K. 2012. Žitkovské bohyně. Host, Brno.
- Univerzita Pardubice. 2016. Program rozvoje obce horní Bradlo na období od 2016 do 2025. Available from <http://www.hornibradlo.cz/files/docs/program-rozvoje-obce-horni-bradlo.pdf> (accessed January 2019)
- Ústav zemědělské ekonomiky a informací. 2017. Zelená zpráva 2016: Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2016. Ministerstvo zemědělství. Available from <http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/vyrocní-a-hodnotící-zpravy/zpravy-o-stavu-zemedelstvi/zelena-zprava-2016.html> (accessed January 2019)
- Válka M. 2011. Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí. Masarykova univerzita v Brně, Brno.
- Vaniček L. 2017. Geopark Železné hory se nestane součástí UNESCO. Chrudimský deník. cz. Vltava Labe Media. Available from https://chrudimsky.denik.cz/zpravy_region/geopark-zelezne-hory-se-nestane-soucasti-unesco-20170627.html (accessed January 2019)
- Vařeka J, Frolec V. 2007. Lidová architektura. Grada Publishing, Praha.
- Vepsäläinen M, Pitkänen K. 2010. Second home countryside: Representation of rural in Finnish popular discourses. Journal of Rural Studies **26**: 194-204 Available from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016709000473> (accessed January 2019)
- Veselá J. 1999. Základy sociologie volného času. Univerzita Pardubice, Pardubice.
- Veselá R. 1995. Spolkový zákon v praxi některých brněnských spolků (1919-1952). Masarykova univerzita Brno, Brno.
- Vesničko má středisková [film]. 1985. Režie Jiří Menzel. Československo.
- Vlčata. 1999. Naše organizace. Available from <http://www.sdovlcatarl.estranky.cz/clanky/nase-organizace.html> (accessed January 2019)
- Vojancová I. 2014. Masopust na Hlinecku. Národní památkový ústav, Sychrov.
- Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 1999. Diderot, Praha.
- Woods M. 2010. Rural. Routledge, London.
- Woods M. 2005. Rural geography: processes, responses and experiences in rural restructuring. SAGE Publications, London.
- Zdeněk T. 2019. Pamětník, dlouholetý starosta obce Rabštejnská Lhota a současný kronikář.

9 Seznam použitých zkratek a symbolů

AOPK	Agentura ochrany přírody a krajiny
DTJ	Dělnická tělovýchovná jednota
HB	Horní Bradlo
CHKO	Chráněná krajinná oblast
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
MNV	Místní národní výbor
ONV	Okresní národní výbor
OÚ	Obecní úřad
PLA	Protected Landscape Area
RL	Rabštejnská Lhota
SDH	Sbor dobrovolných hasičů
SO ORP	Správní obvod obce s rozšířenou působností
StB	Státní bezpečnost (politická policie přímo podřízená KSČ)
TJ	Tělovýchovná jednota
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce

10 Samostatné přílohy

Seznam příloh

Příloha 1: Mapa CHKO Železné hory s vyznačením obcí

Příloha 2: Graf vývoje počtu obyvatel v obci Rabštejnská lhota

Příloha 3: Graf vývoje počtu obyvatel v obci Horní Bradlo

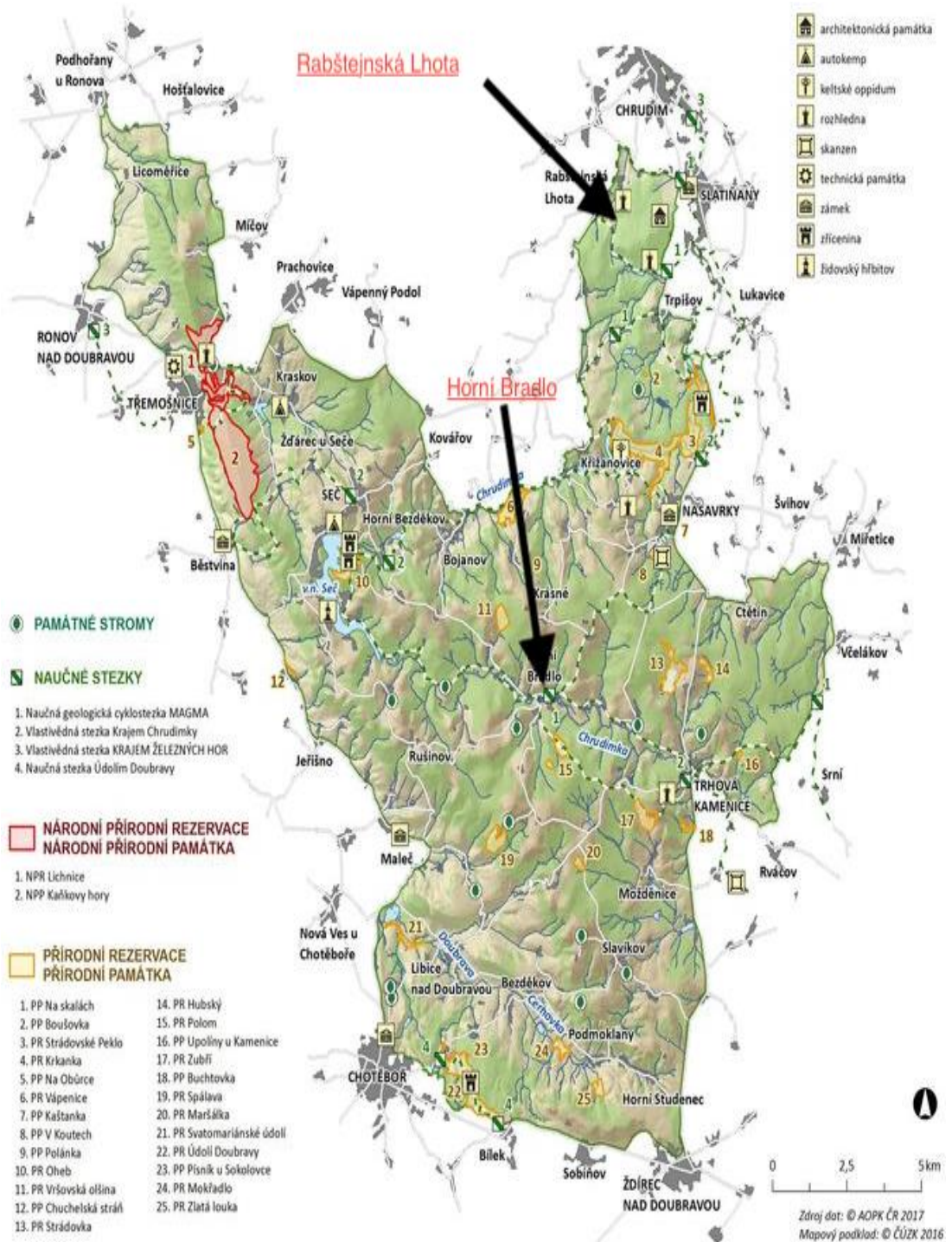
Příloha 4: Graf vývoje počtu obyvatel pracujících v zemědělství a průmyslu

Příloha 5: Graf vývoje víry v obcích Rabštejnská Lhota (R.L.) a Horní
Bradlo (H.B.)

Příloha 6: Kulturní rok v obci Rabštejnská Lhota

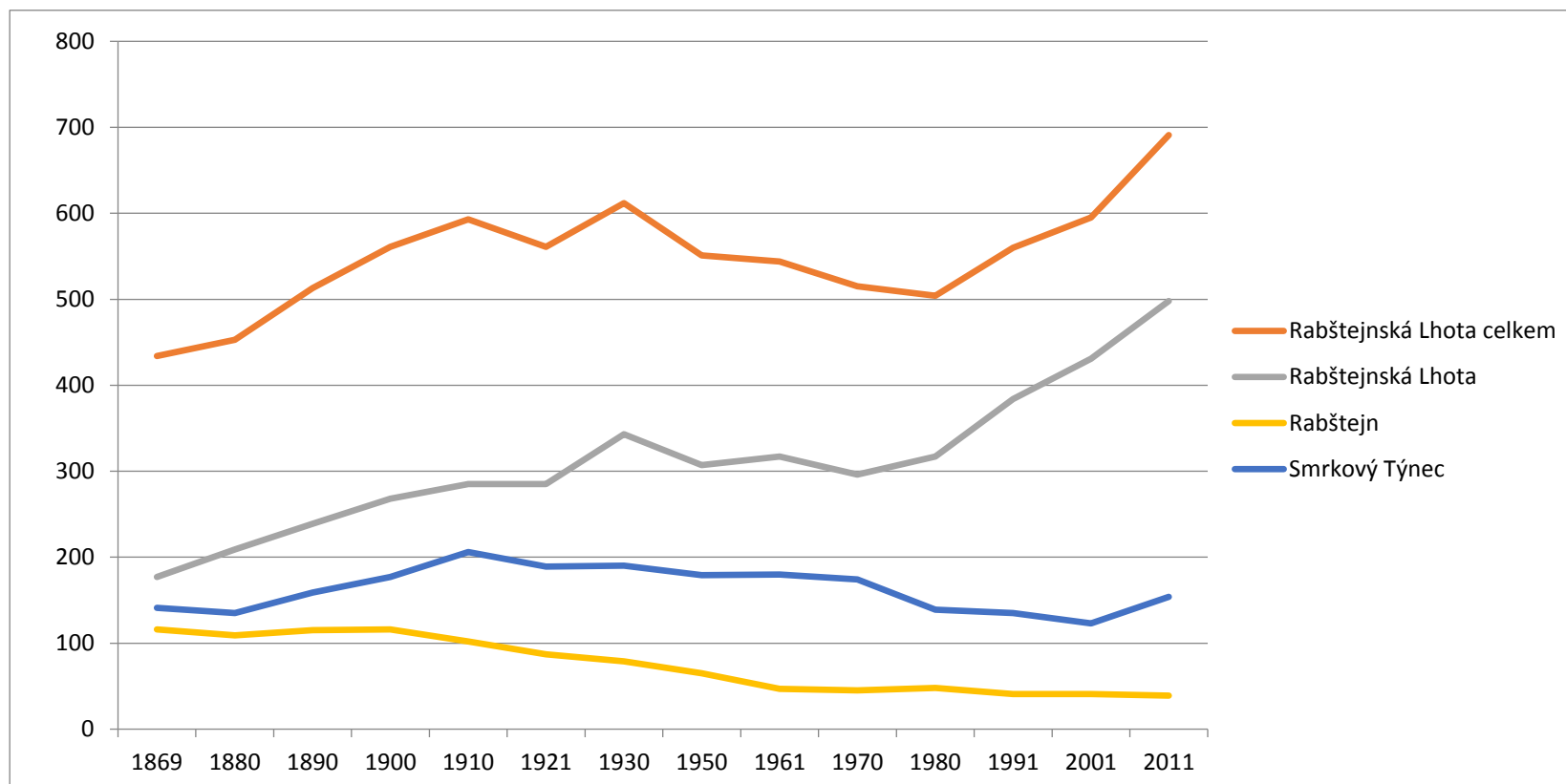
Příloha 7: Kulturní rok v obci Horní Bradlo

Příloha 1: Mapa CHKO Železné hory s vyznačením obcí

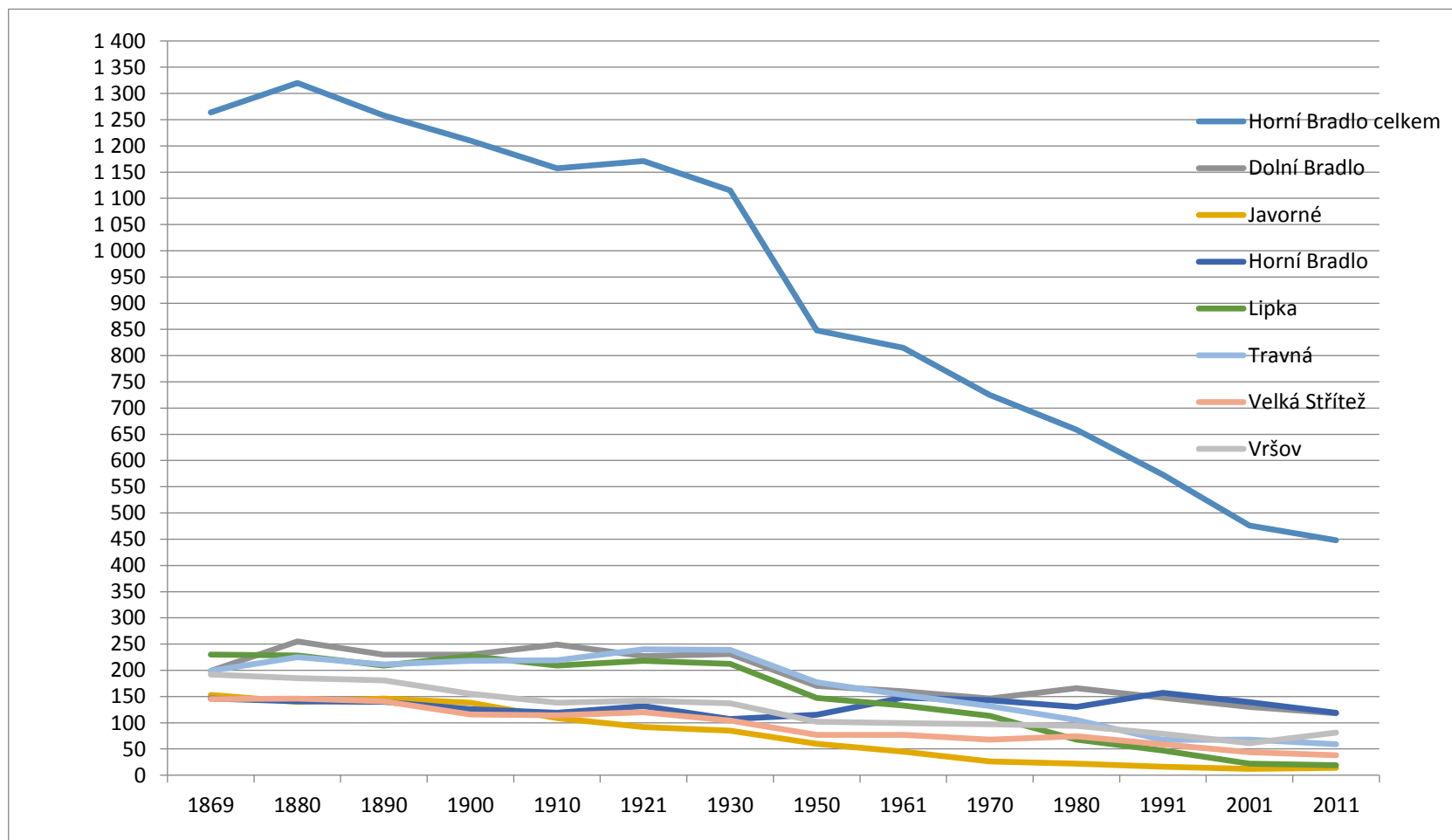
Zdroj: Agentura ochrany přírody a krajiny. 2019 (vlastní úprava) Available from <http://zeleznehory.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/> (accessed January 2019)

Příloha 2: Graf vývoje počtu obyvatel v obci Rabštejnská Lhota

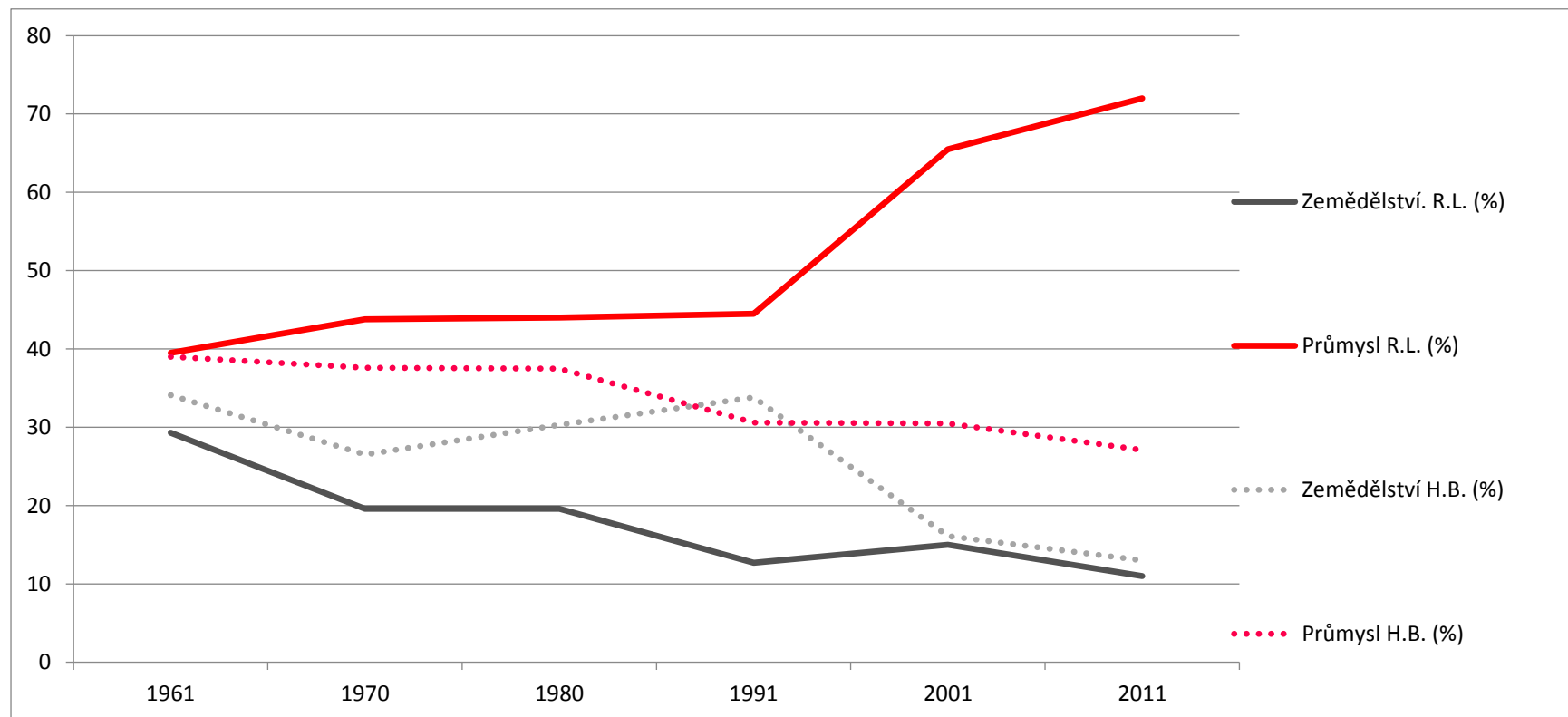
Zdroj: ČSÚ 2019. (vlastní úprava)

Příloha 3: Graf vývoje počtu obyvatel v obci Horní Bradlo

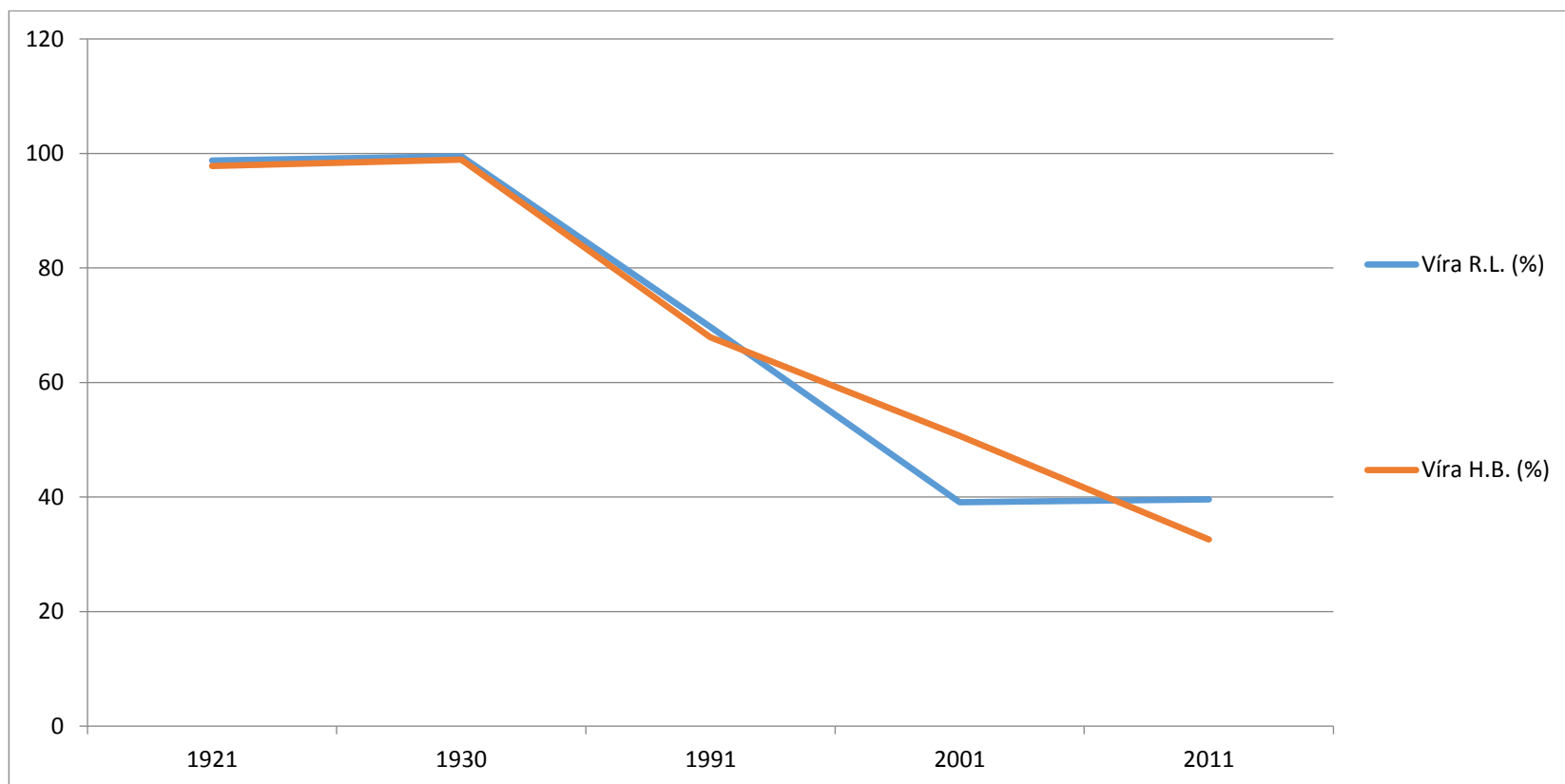
Zdroj: ČSÚ 2019. (vlastní úprava)

Příloha 4: Graf vývoje zaměstnanosti v zemědělství a průmyslu v obcích Rabštejnská Lhota (R.L.) a Horní Bradlo (H.B.)

Zdroj: ČSÚ. Statistické lexikony obcí 1961 – 2011. (vlastní úprava)

Příloha 5: Graf vývoje víry v obcích Rabštejnská Lhota (R.L.) a Horní Bradlo (H.B.)

Zdroj: ČSÚ. Statistické lexikony obcí 1921 – 2011. (vlastní úprava)

Příloha 6. Kulturní rok v Rabštejnské Lhotě 2018

Kulturní rok v Rabštejnské Lhotě 2018		
Datum	Událost	Organizátor
6.1.2018	Tříkrálová sbírka	Charita ČR
20.1.2018	Školský ples	ZŠ a MŠ
24.2.2018	Hasičský bál	SDH Rabštejnská Lhota
24.2 a 25.2.2018	Výstava králíků a holubů	ZO ČSCH Rabštejnská Lhota
3.3.2018	Dětský karneval	MŠ Rabštejnská Lhota
30.4.2018	Pálení čarodejnic	TJ Sokol, OÚ Rabštejnská Lhota, SDH
4.5.2018	Kladení věnců obětem obou světových válek	OÚ Rabštejnská Lhota, SDH, ZŠ
2.6.2018	110 let založení SDH Smrkový Týnec	SDH Smrkový Týnec
2.6.2018	Dětský den	Vlčata (místní dětská organizace)
14.7.2008	Venkovní zábava	Tenisový klub Rabštejnská Lhota
15.9.2018	LHOTARUN 2018 (charitativní běh)	OÚ Rabštejnská Lhota
30.10.2018	Běh o posvícenský koláč	TJ Sokol, OÚ Rabštejnská Lhota
5.10. a 6.10.2018	Výstava exotického ptactva	ZO ČSCH Rabštejnská Lhota
2.12.2018	Rozsvícení vánočního stromu	TJ Sokol, OÚ Rabštejnská Lhota, ZŠ a MŠ
8.12.2018	Vánoční trhy, zvěřinové hody	OÚ Rabštejnská Lhota
15.12.2018	Koncert Vlasty Redla	OÚ Rabštejnská Lhota

Zdroj: OÚ Rabštejnská Lhota. 2019. Aktuality. Available from <https://www.rabstejskahlota.cz/aktuality> (accessed January 2019), vlastní zpracování

Příloha 7. Kulturní rok v Horním Bradle 2018

Kulturní rok v Horním Bradle 2018		
Datum	Událost	Organizátor
8.1.2018	Tříkrálová sbírka	Farní Charita Chrudim, mateřská škola
20.1.2018	Myslivecký ples	Myslivecký spolek Hubert
17.2.2018	Maškarní průvod, dětský karneval, maškarní ples	TJ Sokol
24.3.2018	Společenský ples	OÚ Horní Bradlo, předtančení žáci školy
30.4.2018	Pálení čarodějnic	OÚ Horní Bradlo, SDH
10.5.2018	Kavárnička ke Dni matek ve škole	Škola, školka
3.6.2018	Dětský den	OÚ Horní Bradlo, SDH
25.6.2018	Svatojánská noc pro děti	OÚ Horní Bradlo, rodiče
28.6.2018	Pohádkové představení dětí místní školy	ZŠ Horní Bradlo, MŠ Horní Bradlo
14.7.2018	Myslivecký den	Myslivecký spolek Hubert
18.11.2018	Posezení seniorů	OÚ Horní Bradlo
29.11.2018	Zájezd do Východočeského divadla	OÚ Horní Bradlo
30.11.2018	Vánoční trh	OÚ Horní Bradlo, ZŠ Horní Bradlo
19.12 a 20.12.2018	Vánoční koncert	ZŠ Horní Bradlo

Zdroj: OÚ Horní Bradlo. 2019. Zpravodaj Horního Bradla a místních částí. Available from <http://www.hornibradlo.cz/files/attach/1547456077-zpravodaj.pdf> (accessed January 2019), vlastní zpracování